

UNIVERZITA J. E. PURKYNĚ V ÚSTÍ NAD LABEM

Pedagogická fakulta

Usta ad Albim BOHEMICA

rok 2017
ročník XVII, číslo 1
ISSN 1802-825X

Adresa redakce:

PF UJEP v Ústí nad Labem

katedra bohemistiky

České mládeže 8

400 96 Ústí nad Labem

web: www.pf.ujep.cz

Kontakt:

PhDr. Václav Jindráček, Ph.D.

Email: vaclav.jindracek@ujep.cz

Usta ad Albim BOHEMICA č. 1 2017

Složení redakční rady

Výkonný redaktor:

PhDr. Václav Jindráček, Ph.D.

Redakční rada:

prof. dr. hab. Mieczysław Balowski

PhDr. František Čajka, Ph.D.

PhDr. Jan Čulík

PaedDr. Ivo Harák, Ph.D.

doc. PhDr. Milan Hrdlička, CSc.

prof. dr. hab. Elena Koriakowcewa

Mgr. Jiří Koten, Ph.D.

doc. PaedDr. Zdena Králová, Ph.D.

prof. PhDr. Dobrava Moldanová, CSc.

doc. PhDr. Vladimír Novotný, Ph.D.

PhDr. Blanka Svadbová, CSc.

prof. PhDr. Vladimír Svatoň, CSc.

K vydání připravil:

PhDr. František Čajka, Ph.D.

Technická redakce

Tomáš Suk

Poznámka redakce:

Za jazykovou správnost ručí autor, nikoli redakce. Vzhledem k různorodým citačním normám, jichž autoři využívají, a vzhledem k tomu, že redakce chce vytvořit prostor individuálním textotvorným zvyklostem autorů, jsou citace ponechány v naprosté většině případů v autorské podobě.

Obsah

Slovo úvodem	5
Power-point karaoke? K současnému stavu výuky českého jazyka a literatury na středních školách	6
<i>Adéla Hazuchová</i>	
Přelet nad chaosem, aneb bulharská literatura v českém překladu po roce 1989	10
<i>Sylvia Georgieva</i>	
Trunkační jevy v současné češtině	14
<i>Jitka Holasová</i>	
Vývoj rozhlasového zpravodajství po 2. světové válce	20
<i>Antek Ludwicki</i>	
Japonské šachy šógi: zpráva o vzniku nové české terminologie	25
<i>Pavel Martinec</i>	
Soudobé tendence v urbanonymii Teplic	33
<i>Ludmila Mráčková</i>	
Zobrazení postav nacistů ve vybraných dílech české literatury 20. století	36
<i>Jan Roušar</i>	
Pravidla mluveného projevu v České televizi, TV Nova a FTV Prima	41
<i>Michal Schuster</i>	
Od fikce k hyperfikci v narativní reprezentaci	45
<i>Tomáš Suk</i>	
Písemné projevy vězeňkyň jako součást penitenciární péče ve Věznici Světlá nad Sázavou ..	50
<i>Kristián Šujan</i>	

SLOVO ÚVODEM

Představené číslo časopisu *Usta ad Albim BOHEMICA* vychází z příspěvků přednesených na studentské vědecké konferenci Škola, jazyk a literatura 2017 (Pedagogická fakulta Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 1. 11. 2017).

Tematický záběr příspěvků je široký ve shodě se zaměřením konference. Publikovány tak jsou stati jazykovědné (Jitka Holasová, *Trunkační jevy v současném jazyce*; Antek Ludwicki, *Vývoj rozhlasového zpravodajství po 2. světové válce*; Pavel Martinec, *Japonské šachy šógi: zpráva o vzniku nové české terminologie*; Ludmila Mráčková, *Soudobé tendence v urbanonymii Teplic*; Michal Schuster, *Média – řečový vzor, veřejnoprávní a vybrané komerční televize – srovnání pravidel mluveného projevu*), literárněvědné (Sylvia Georgieva, *Přelet nad chaosem, aneb bulharská literatura v českém překladu po roce 1989*; Jan Roušar, *Zobrazování postav nacistů ve vybraných dílech české literatury 20. století*; Tomáš Suk, *Od fikce k hyperfikci v narativní reprezentaci*) i práce z oblasti pedagogické a didaktické (Adéla Hazuchová, *Power-point karaoke? K současnému stavu výuky českého jazyka a literatury na středních školách*; Kristián Šujan, *Písemné práce klientek Věznice Světlá nad Sázavou jako součást jejich vzdělávací a jiné aktivity*).

Součástí studentské vědecké konference bylo také vyhlášení *Ceny Jiřího Marvana*, kterou na počest významného českého jazykovědce a pedagoga prof. PhDr. Jiřího Marvana, Ph. D., (28. ledna 1936 – 13. dubna 2016) uděluje katedra bohemistiky PF UJEP. Členové poroty studentské vědecké konference Škola, jazyk a literatura 2017 udělili hlavní ocenění pro mladé badatele za nejlepší práci v oblasti jazykovědy, literární vědy a didaktiky v roce 2017 Adéle Hazuchové za tematicky aktuální příspěvek s polemickým vyzněním *Power-point karaoke? K současnému stavu výuky českého jazyka a literatury na středních školách*.

PhDr. František Čajka, Ph. D.

POWER-POINT KARAOKE? K SOUČASNÉMU STAVU VÝUKY ČESKÉHO JAZYKA A LITERATURY NA STŘEDNÍCH ŠKOLÁCH

Adéla Hazuchová

Summary

This article examines the issue of the Power-Point presentation and its usage in contemporary Czech schools. Being an educational method, a power-point presentation is a factor which has significant impact on the quality of education. As long as the teacher's presentations are substituted by Power-Point karaoke, an inferior structure of the .ppt's or .pptx's which are not seminal for students, the educational goals of the Czech language and literature courses are not fulfilled at all. The author considers the potentiality of power-point presentations and how that has not reflected the overall progress in schooling.

Zazvoní. Vyučující se pozdraví s žáky a žákyněmi, zapíše do třídní knihy a spouští power-pointovou prezentaci na libovolné téma z literatury. Není podstatné, jaké učební látky se prezentace týká, mnohem důležitější je, jak s takovou prezentací samotná výuka literatury probíhá. Hypoteticky vzato může tato modelová situace vyučovací hodiny nabýt dvou extrémních poloh, přičemž každá z nich s sebou přináší jistá specifika a reálně bude mít odlišné konsekvence.

První možný scénář má následující podobu: prezentace je strukturována smysluplně, tedy takovým způsobem, že vhodně doplňuje výklad vyučujícího – jednotlivé slidy nejsou přetíženy textem, ale spíše jen doprovází to, o čem vyučující hovoří, případně obsahují ilustrační obrázky, časovou osu, klíčová slova nebo třeba videoukázku. Žáci a žákyně si neopisují pouze to, co vidí v prezentaci, ale poslouchají výklad a dělají si podle něj poznámky do sešitu, což znamená, že si sami, podle svého uvážení, selektují informace a vykonávají určitou myšlenkovou práci.

Takto vydařená vyučovací jednotka se může uskutečnit za předpokladu, že je plně funkční technické zázemí (funguje dataprojektor, reproduktory, verze prezentace je kompatibilní – reflektuje např. rozdíly formátů .ppt a .pptx apod.), ale zejména proto, že *vyučující nepřizpůsobuje svůj výklad prezentaci, ale prezentaci svému výkladu*, a tak žáci a žákyně nejsou navyklí mít veškeré informace „naservírovány“ na slidech a jsou schopni poznatky formovat i sami. Učitel žákům prezentaci zpětně neposkytuje, neboť není důvod, proč by tak měl učinit, neboť žáci mají poznámky zapsány a další relevantní informace mohou najít mimo jiné v učebnici. Takovou hodinu pak můžeme zhodnotit jako zdařilou a její úspěch spatřujeme především v jednom základním rysu, který jsme už zmínili a znovu jej zopakujeme – *vyučující nepřizpůsobuje svůj výklad prezentaci, ale prezentaci svému výkladu*. Zásadním aktérem v procesu výuky zůstává osobnost vyučujícího, jeho pedagogické schopnosti, rétorické a myšlenkové pochody, nikoliv za sebou řazené power-pointové slidy.

Druhý scénář, který hodláme v následující chvíli představit, vyzní (jak je možné vytušit) zcela opačně. V prvé řadě nastanou výraznější problémy s technikou. Prezentace nepůjde spustit, nepodaří se propojit notebook či stolní počítač s dataprojektorem nebo nebude fungovat další potřebné vybavení, například reproduktory. Vyučující znejistí, protože bez prezentace není schopen vést výklad (!). V lepším případě se technické obtíže povede překonat a vyučující se naplno pustí do výukového procesu.

Zaměříme se nyní na průběh takové vyučovací hodiny. Prezentace podle našeho názoru v žádném z požadovaných kritérií neodpovídá (a to zvláště zdůrazňujeme) *efektivnímu využití potenciálu dané výukové*

metody. V čem konkrétně? Power-pointový materiál je přetížený informacemi, písmena jsou malá, tudíž nečitelná, videoukázka příliš dlouhá, fotografie nedobře viditelné a vyučující ve svém výkladu neuvádí žádné další informace, které by už nebyly zaneseny na jednotlivých slidech. Navíc třídě slíbí, že jí prezentaci posléze poskytne, což znamená, že si žáci a žákyně nezapisují žádné poznámky. Pokud vyučující nemá ve zvyku svou prezentaci dávat třídě k dispozici, opisují žáci a žákyně během hodiny takřka slovo od slova, aniž by u toho vykonávali relevantní intelektuální práci. Je tomu totiž právě naopak, jejich opisování probíhá bezmyšlenkovitě, mechanicky. Nemají k dispozici ani handout se základními tezemi či otázkami k probírané látce. Není k tomu vlastně žádný důvod, protože power-point obsahuje konstatovaná heslovitě zaobalená fakta bez jakéhokoliv náznaku myšlenkové cesty či odůvodnění a list papíru s podobnými výpisky by byl jen jeho dubletou.

Obě modelové situace jsou úmyslně zveličené a nanejvýš vyhrocené, ale obě varianty rozhodně nemusejí být daleko od reálného stavu dnešní výuky literatury na střední škole, a nebojme se říci i předobrazu dnešní výuky v české škole obecně, bez ohledu na stupeň či druh školy, školní předmět nebo probíranou látku. Modelové situace, které jsme popsali, představují obraz optimálního a naopak neadekvátního až zbytečného užití výukové metody názorně-demonstrační realizované formou power-pointové prezentace. Na obě modelové situace budeme průběžně nepřímou odkazovat.

Jak je z úvodní pasáže i titulu příspěvku patrné, věnujeme se power-pointovým prezentacím a jejich použití ve výuce literatury na středních školách. K dané problematice přistupujeme polemicky a pokusíme se upozornit na jistá úskalí, která jsou s prezentacemi ve výuce spjata, ale mnohdy zůstávají upozaděna.

Systematickou kritiku současných trendů ve vzdělávání i vzdělávacího systému jako takového již v roce 2006 publikoval rakouský literární vědec a filosof Konrad Paul Liessmann (*1953). Do obecného povědomí vstoupil prací *Teorie nevzdělanosti*, v níž v podstatě tvrdí, že vzdělání upadá současně s tím, jak roste počet maturantů či absolventů vysokých škol atd. K. P. Liessmann kritizuje fakt, že věda, a v druhém sledu i vzdělání coby médium předávání a poznatků a přístupu k poznání, rezignují na to, aby skutečně byly tím, čím byly doposud, tedy snahou o poznání a snahou o směřování k pravdě. Na místo toho je postaveno kritérium rentability a využitelnosti na trhu. Co to znamená v praxi? V současném vzdělávacím systému jde primárně o využitelnost nabitých kompetencí v pracovním životě, vzdělání přestává být prostředkem, jak poznat sebe sama a svět, a naproti tomu se stává jakousi životní nutností. Zároveň je vzdělávací systém neustále reformován, přičemž autoritami, jež podle rakouského badatele převzaly úlohu direktivní úlohu, jakým způsobem, kam a k čemu má vzdělávání směřovat, se stalo mezinárodní testování PISA, „horečnaté honění se za lepšími výsledky [a] evaluace, která se snaží kvantifikovat tam, kde se má hodnotit kvalita“.

U uvedených testování není podle soudu K. P. Liessmanna možné řádně doložit jejich vypovídací hodnotu. Ukazuje to na příkladu způsobu evaluace výkonu vysoké školy, v níž hrají hlavní roli taková kritéria, jako je počet projektů financovaných z externích zdrojů, mobilita vyučujících, zapojení technologií do výuky, počet publikací, citace nebo „impact factor“. K. P. Liessmann za nimi odhaluje prázdná čísla ve skutečnosti neměřící kvalitu, ale pouze povrchní snahu dané instituce naplnit stanovené kvóty, bez ohledu na hlubší vztah k vědě a vzdělávání.¹ V tomto myšlenkovém duchu pokračuje i v navazující knize *Hodina duchů: praxe nevzdělanosti: polemický spis* (2015), podle jejíž kapitoly *PowerPoint-karaoke* s podtitulem *Destrukce vzdělání jeho simulací*² jsme nazvali i tento příspěvek.

K. P. Liessmann si k označení funkce, kterou v současném vzdělávacím procesu zastává power-pointová prezentace, vypůjčuje slovní spojení „PowerPoint Karaoke“. Nejedná se o jím zavedené pojmenování, nýbrž o zábavní hybridní formát založený na principu prezentace a vystoupení při karaoke. Jde o improvizaci hru, při níž osoba před publikem prezentuje slidy, jejichž obsah dopředu nezná, protože je nikdy předtím neviděla.³

¹ KARTOUS, Bohumil. *Liessmann, Konrad Paul. Teorie nevzdělanosti: omyly společnosti vědění*. Recenze. iLiteratura.cz. 29. 4. 2009 [online]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/24281/liessmann-konrad-paul-teorie-nevzdelanosti-omyly-spolecnosti-vedeni>

² LIESSMANN 2015: 61–68.

³ Srov. „improv game where a person presents a slideshow to an audience without knowing the contents of the slides“. Překládáme svépomocí z originálních webových stránek v anglickém jazyce. Doplnujeme, že uvedenou improvizaci hru (set prezentací či

Slidy obvykle nedávají smysl, jsou generovány náhodně, čímž se ještě zdůrazňuje komický až absurdní účinek improvizčního divadla. Tento typ *edutainmentu* (z angl. *entertainment* – zábava a *education* – vzdělání, vzdělávání) vznikl v roce 2006 v Berlíně ve spolku spisovatelů a umělců⁴ s úmyslem ironicky zobrazit čtenou praxi špatných prezentací a špatných přednášek. S tím souvisí i další význam tohoto pojmu. Za PowerPoint-karaoke bývá považována i taková prezentace, při níž se mluvčí věnuje pouze obrazovce. V rámci svého výkladu pak předčítá vše, co je napsáno na slidech, a ignoruje při tomto svém počínání publikum.⁵ PowerPoint-karaoke je tedy určitou karikující formou power-pointové přednášky. K. P. Liessmann se domnívá, že právě takové zsměšňující provedení se stalo běžnou praxí našich škol, univerzit, kongresů i zasedání a „dávno vystřídal[o] všechny akademické i neakademické formy výkladu a sdělení od volného projevu až k přednesu se světelnou projekcí, od akademické přednášky až ke školnímu řečnickému cvičení a seminárnímu referátu“.⁶

Z pozice vyučujících i publika by nás mělo zajímat, jaké kognitivní nároky klade prezentace na publikum. Odpověď najdeme kupříkladu v eseji *The Cognitive Style of PowerPoint* z pera amerického informatika Ewarda Tufteho.⁷ Podle něj tento formát „ohlupuje, protože informace nebezpečným způsobem zjednodušuje“. Zároveň dochází k tomu, že posluchače přehlčuje množstvím slidů, které jim ovšem v konečném důsledku nepřináší žádné hlubší porozumění probírané látce. Jinými slovy se se schematicností prezentací vytrácí imaginace poznání, možnost sledovat myšlenkovou cestu vyučujícího. K. P. Liessmann upozorňuje především na jakousi „hrozbu“ komunikační kompetence spojené s prezentacemi, a sice že power-pointové slidy jsou obecně přijímány za žádoucí standard a postupně nahrazují dosavadní formy výkladu či sdělení. Zároveň tyto slidy „demokratizují“ možnost učení. Výše uvedené se však netýká samostudia, nýbrž vyučujícího, resp. mluvčího – ovládat jednoduchý software formátu .ppt(x) je velmi jednoduché.

Na druhou stranu je prezentace v mnoha ohledech ideální pomůckou naplňující řadu nadčasových didaktických zásad stanovených Janem Ámosem Komenským.⁸ Ve výuce literatury na střední škole tak například:

- > *zásadě názornosti* odpovídá žákova zkušenost se zobrazením probírané látky v prezentaci (může jít o videozáznam divadelní inscenace, filmové adaptace, rozhlasovou hru, výtvarné dílo na literární námět, vizualizovaný citát z díla, podobiznu umělce atp.);
- > *zásada systematickosti a soustavnosti* může být v prezentaci realizována kupříkladu užitím časové osy, zařazením literárního směru do historické a umělecké epochy;
- > *zásadu aktivnosti* je pak možné podpořit tím, že si žáci a žákyně sami zpracují prezentaci na určité literární téma;
- > *zásadu přiměřenosti* si můžeme připodobnit k formálním požadavkům prezentace (barva, font a velikost písma, množství a formulace textu či vzhled a obsah slidů přizpůsobený jak individuálním schopnostem žáků a žákyň, tak materiálními podmínkám třídy).

slidů) na party je možné zakoupit ve speciálních balíčcích za cenu 19,99 dolarů. PowerPoint Karaoke [online]. Dostupné z: <http://www.powerpointkaraoke.com/>.

Pokud heslo zadáte do vyhledávače na youtube.com, objevíte záznamy večírků s PowerPoint-karaoke mj. z Německa i USA. Viz Power-point karaoke Impressionen vom Powerpointkaraoke im Literatur-Café [online]. Dostupné z:

<https://www.youtube.com/watch?v=aT5IGpHQqac> nebo PowerPoint Karaoke. Theatre Arlo [online]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=hEFZlv_96t0.

⁴ Srov. „PowerPoint Karaoke originated in January 2006 in Berlin, as a creation of the *Zentrale Intelligenz Agentur*, a collective of writers and artists in Berlin“. PowerPoint Karaoke. Heslo. Wikipedia [online]. Dostupné z:

https://en.wikipedia.org/wiki/PowerPoint_Karaoke.

⁵ „The term ‚PowerPoint Karaoke‘ is sometimes derisively used to refer to presenters who face the screen where their PowerPoint slides are being projected and proceed to read them, boring and effectively ignoring their audience“. PowerPoint Karaoke. Heslo. Wikipedia [online]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/PowerPoint_Karaoke.

⁶ LIESSMANN 2015: 62.

⁷ Cit. dle LIESSMANN 2015: 62.

⁸ Srov. *Pedagogický slovník, Pedagogická encyklopedie*.

Proč je potřeba klást na prezentaci jako výukovou metodu vysoké nároky zejména v hodinách literatury? Abychom dokázali žákům a žákyním zprostředkovat estetické účinky literárních děl, nesmíme se spokojit s nekvalitně zpracovanými prezentacemi. Těžko naplníme afektivní cíle a potenciál předmětu, pokud přistoupíme na mechanický výklad ve stylu PowerPoint-karaoke, který z literatury činí soupis autorů a jejich děl bez čtenářského zážitku, bez znalosti historických a uměleckých souvislostí a hlubšího porozumění textům. V literární výchově na základní škole a v literatuře na střední škole by stále mělo jít o rozvoj čtenářských návyků a interpretaci textu, tedy rozvoj emocionálního a estetického vnímání, o čtení s porozuměním, jež povede k hlubokým čtenářským zážitkům, kdy i sám vyučující iniciuje hovory či úvahy o těchto prožitcích.⁹

Otázka zní: pomáhá nám power-pointová prezentace být blíže ke splnění výukových cílů literatury? Pokud budou hodiny literatury probíhat jako PowerPoint-karaoke (vzpomeňme na modelovou situaci nefunkčního užití), pak určitě ne. Náš náhled bude možná konzervativní, staromilský a technopesimistický, ale domníváme se, že PowerPoint karaoke je aktuálním, ne příliš komentovaným problémem společným všem stupňům škol při výuce mnoha předmětů. Příprava funkční prezentace doplňující výklad je bezpochyby mnohem pracnější a vyžaduje více času než výstup ve stylu PowerPoint karaoke. V literatuře tyto spojitosti zvláště nabývají na závažnosti, protože mohou být zásadním faktorem, který umělecká slovesná díla v očích potenciálních čtenářů zasouvá do přihrádky „nerozumím tomu“, „je to nuda“, „nebaví mě to“, protože špatná prezentace redukuje umělecký text na výčet hesel a nesrozumitelných tezí.

Power-pointová prezentace je již bezpochyby etablovanou kulturní a technickou prezentační technikou, s níž se setkáváme při různých příležitostech, a proto je potřeba dbát na její kvality, nevytváret prezentaci pro prezentaci, ale jako pomocný nástroj výkladu. Výklad vyučujícího by se měl odehrávat na rovině *mluvčí – myšlenková cesta – publikum* a nikoliv *prezentace – publikum*. Lepší než špatná prezentace je žádná prezentace.

Literatura

KARTOUS, Bohumil. *Liessmann, Konrád Paul. Teorie nevzdělanosti: omyly společnosti vědění*. Recenze. iLiteratura.cz. 29. 4. 2009 [online]. Dostupné z: <http://www.iliteratura.cz/Clanek/24281/liessmann-konrad-paul-teorie-nevzdelanosti-omyly-spolecnosti-vedeni>.

LISSMANN, Konrad Paul. *Hodina duchů. Praxe nevzdělanosti. Polemický spis*. Vydání první. Praha: Academia, 2015. XXI. století; sv. 38. ISBN 978-80-200-2530-2.

LISSMANN, Konrad Paul. *Teorie nevzdělanosti: omyly společnosti vědění*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2008. XXI. století; sv. 4. ISBN 978-80-200-1677-5.

MAŇÁK, Josef a Vlastimil ŠVEC. *Výukové metody*. 1. vyd. Brno: Paido, 2003, 219 s. ISBN 80-731-5039-5.

OBST, Otto. *Obecná didaktika*. 1. vydání. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. ISBN 978-80-244-4916-6.

PowerPoint Karaoke. Webové stránky [online]. Dostupné z: <http://www.powerpointkaraoke.com/>.

PowerPoint Karaoke. Heslo. Wikipedia [online]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/PowerPoint_Karaoke.

Power-point karaoke Impressionen vom Powerpointkaraoke im Literatur-Café. Pädagogische Hochschule Ludwigsburg. 9. 6. 2009. [online]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=aT5lGpHQqac>.

PowerPoint Karaoke. Theatre Arlo. 2012. [online]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=hEFZlv_96t0.

PRŮCHA, Jan. *Přehled pedagogiky. Úvod do studia oboru*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 8071783994.

PRŮCHA, Jan. *Pedagogická encyklopedie*. 1. Praha: Portál, 2009. 936 s. ISBN 978-80-7367-546-2.

PRŮCHA, Jan – WALTEROVÁ, Eliška – MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. Sedmé, aktualizované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0403-9.

RVP [online]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/ramcove-vzdelavaci-programy>.

⁹ Srov. například RVP ZV a RVP pro gymnázia [online]. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/skolstvi-v-cr/skolskareforma/ramcove-vzdelavaci-programy>.

PŘELET NAD CHAOSEM, ANEB BULHARSKÁ LITERATURA V ČESKÉM PŘEKLADU PO ROCE 1989

Sylvia Georgieva

Summary

There have been considerably fewer literary translations from Bulgarian since the revolution comparing to the years before. At the same time, the system of publishing changed after the revolution: big state-owned publishing houses were replaced especially with small, often private ones, various „associations of friends“, etc. This fact is closely connected with publishing changes accompanying the transition of this branch to the free market. Bulgaria does not support publishing of translations of Bulgarian books into Czech, therefore books have often been financed from translation grants or a very small number of copies have been published lately. What must be mentioned, too, is the decline and „fight for survival“ of Bulgaristics (which other so-called „small philologies“ and „small languages“ are facing, too). Bulgarian philology ceased to exist at some places, in Prague it turned into „site studies“, in Brno it became a part of Balcan studies, in Pardubice it falls under the cultural history, which is, of course, associated with a decrease in the number of Bulgarists. Apparently, the post-revolution time was not favourable to publishing of Czech translations of Bulgarian belles-lettres at all. While authors of Bulgarian national revival, modern style and all forms of realism are quite easily available in the Czech Republic, authors of 1990's or the current ones are hard to find in Czech translation. This debt has started to be paid off in recent years, as reviews and excerpts have appeared at least in literary journals and magazines. Let's hope that the outlook for the future is quite optimistic.

Současný přehled situace kolem překladů bulharské beletrie v posledních bezmála třiceti letech v Čechách je založen především na informacích překladatelů, vydavatelů, bulharistů, učitelů a studentů bulharistiky, a nikoliv na posledním místě, i na názory čtenářů, kteří toto dění přeci jen sledují.

Seznam bulharských knih, publikovaných v českém překladu od roku 1990, obsahuje necelých dvacet titulů. V současnosti je bulharská literatura v českém prostředí zastoupena jen velice skromně. A přitom mezi českou a bulharskou kulturou existují intenzivní vztahy s tradicí už od konce 19. století. Tato situace je pro výskyt bulharské literatury v ostatních posttotalitních zemích bohužel typická a evidentně je zákonitým důsledkem přerušení trhu po masovém a „plánovaném“ vydávání knih ve všech někdejších socialistických literaturách v období po roce 1989. Zájem českého čtenářského publika (stejně jako priority vydavatelů) se na počátku 90. let logicky přesunul k těm literaturám a autorům, kteří byli v předcházejících desetiletích méně známí a obtížně dostupní.

V roce 1990 byly v češtině vydány čtyři bulharské tituly, jejichž vydání bylo pravděpodobně naplánováno již dříve. Do roku 2003 vyšlo sotva pět bulharských knih, přičemž po rychlém propadu v 90. letech 20. století se přibližně v polovině prvního desetiletí současného století zájem o bulharskou literaturu opět zvýšil. Z výpovědí překladatelů a vydavatelů, z recenzí a zpráv o bulharských knihách v českém tisku vyplývá, že apatie k bulharské literatuře pomalu mizí díky rodícímu se zájmu o dění v ní, která se nachází ve srovnatelné situaci má podobnou historii a kořeny. Ukazuje se ještě jeden důležitý faktor. V posledních letech se zvyšují možnosti nakladatelství ucházet se o finanční příspěvky na publikaci bulharských knih z různých národních (bulharských i českých) a evropských fondů.

V současnosti převažuje v preferencích českého čtenáře próza (i z bulharské literatury), najdou se však i přeložené sbírky poezie – ještě v roce 1990 byly vydány knihy Mirjany Baševy a Petra Karaangova. V následujících letech se sporadicky objevují i další sbírky bulharské poezie v češtině: *Čestný kříž* Borise Christova v roce 1993, vybrané básně Dory Gabe a Peja Javorova (1997), Větja Rakovského¹ (2005), *Lapidarium* Georgije Gospodinova (2009). Zřetelnou tendencí v překladech z bulharské literatury do češtiny je převaha současných autorů nad klasiky. To je patrné nejen u poezie, nýbrž i u prózy. Od počátku 90. let byly vydány knihy Georgije Markova (*Pražské jaro*, 1991), Viktora Paskova (*Balada o Georgu Henychovi*, 1997, následně úspěšně v Bulharsku zfilmovaná v hlavní roli s Jozefem Kronerem), Georgije Gospodinova (*Gaustin neboli člověk s mnoha jmény*, 2004, a *Přirozený román*, 2005), Angela Wagensteina (*Daleko od Toleda*, 2006), Aleka Popova (vybrané povídky vydané pod názvem *Zelný cyklus*, 2008 a román *Mise Londýn*, 2010). Současnou bulharskou povídku představuje antologie *Narodili jsme se jako draci* (2003).

Hlavním faktorem ve vydávání bulharské literatury v České republice je překladatel. Dnešní situace je taková, že zejména on vybírá díla k překladu, zároveň obvykle zajišťuje i jejich vydání, shání vhodného nakladatele, dokonce velmi často hraje hlavní roli i při představování publikované knihy českým čtenářům.

1.

Čeští překladatelé bulharské umělecké literatury se od 90. let 20. století nacházejí ve velmi ztížené, často přímo svízelné situaci, kdy vydavatelská politika a knižní trh nejsou k bulharské literatuře příliš vstřícní. V tomto konkurenčním prostředí neměla „malá literatura“ šanci obstát.

Ihned po roce 1989 se zpretrhala většina z dlouho fungujících spojení, díky kterým proudila bulharská literatura do českého prostředí. Výsledkem je nejen prudký pokles zastoupení bulharské literatury v České republice, ale i zájmu překladatelů o ni.²

Nová generace překladatelů se začala formovat teprve v posledních letech, a téměř všichni si snad ještě pamatují (a doufejme, váží) své předchůdce. Jsou to významná jména uměleckého překladu z bulharštiny druhé poloviny 20. století, jako Hana Reinerová, Dana Hronková, Zlata Kufnerová, Vlastimil Maršíček aj. Působení těchto dvou generací překladatelů bohužel dělí někdy i celá desetiletí. Přestože v České republice existovala silná tradice univerzitního slavistického i bulharistického vzdělání,³ jeden z důvodů zmenšení počtu překladatelů z bulharské literatury tkví v chybějící či velmi ztížené možnosti prezentace překladatelské práce a jejích výstupů. Naštěstí v posledních několika letech lze pozorovat pomalou, ale systematickou obnovu překladatelské tradice. K již zavedeným jménům střední generace – Ludmile Kroužilové, působící již přes 50 let v Sofii, Ivaně Srbkové a Vladimíru Křížovi – se přidali mladší překladatelé, např. David Bernstein⁴, resp. již zmíněný Ondřej Zajac.

Na obtíže překladatelské práce může být nahlíženo z různých úhlů a evidentně i toto povědomí odrazuje budoucí adepty od studia bulharistiky. V současné době není jak v České republice, tak i v Bulharsku,

¹ V devadesátých letech byl kulturním atašé na Velvyslanectví Bulharské republiky v Praze známý básník a překladatel bohemista z nejpopulárnějších Větjo Rakovski – a já jsem byla osobně svědkem, jak obrovskou snahu vyvinul a kolik péče vynaložil, aby „vrátil“ bulharskou literaturu českému čtenáři. Přítomnost takové osobnosti přímo *na místě* má nezanedbatelný význam.

² Překladatelé, kteří se zabývali uměleckým překladem z bulharštiny před rokem 1989 a aktivně pokračovali i poté, jsou skutečně spíše výjimky: Vladimír Kříž v roce 1997 přeložil již zmíněný román *Balada o Georgu Henychovi* Viktora Paskova. Jde o velice kvalitní text, který měl slušnou šanci zaujmout (i díky hlavnímu hrdinovi s českými kořeny), ale navzdory nakladatelskému zájmu a výtečnému překladu se do širšího čtenářského povědomí bohužel nedostal. Ludmila Kroužilová v 90. letech 20. století vydala již zmíněné překlady poezie Borise Christova a Peja Javorova.

³ V ČR se bulharistika v současné době vyučuje na Univerzitě Karlově v Praze, na Masarykově univerzitě v Brně a na univerzitě v Pardubicích. Výzkumem v oblasti bulharistiky se zabývá Slovanský ústav Akademie věd ČR. Slovy bulharisty O. Zajace je situace v současnosti následující: „Nemůžeme opomenout ani úpadek bulharistiky (podobně jako dalších tzv. „malých filologií“). Bulharská filologie místy zanikla, v Praze se z ní stalo „areálové studium“, v Brně spadá pod balkanistiku a např. v Pardubicích pod kulturní dějiny; s tím pochopitelně souvisí úbytek bulharistů.“

⁴ David Bernstein představuje skutečný zjev na překladatelském poli. Je zatím jediným českým nositelem cen za překlady z bulharštiny. V roce 2006 získal ve Vídni Hlavní cenu pro nejlepší východoevropský román v obrovské konkurenci překladatelů ze 78 států. V roce 2016 byl nominován i na českou Jungmannovu cenu, a to opět za překlad bulharského textu (románu *Matky* Teodory Dimové).

umělecký překlad z „malých literatur“ dostatečně dobře finančně ohodnocen. Čeští překladatelé se jím prakticky zabývají jen ve svém volném čase. Možná ještě zásadnější překážkou je značný nedostatek přímého kontaktu s bulharským kulturním prostředím a nedostatek včasného přístupu k aktuálním informacím o dění v bulharské literatuře. Čeští překladatelé často zmiňují, že do značné míry spoléhají na údaje a informace od svých přátel v bulharských literárních a univerzitních kruzích.⁵

Dalším problémem je absence překladatelských stipendií a stáží. Výjezd na pár měsíců v rámci podporovaných forem studia (např. Erasmus) je nedostačující pro výuku a následné uplatňování tohoto „malého“ jazyka. Komunikace s příslušnými institucemi se ukazuje být obtížná a byrokraticky ztížená. Ze Sofie jsou slyšet hlasy o „pasivitě Bulharska při popularizaci a podpoře překladů z bulharštiny v zahraničí“, z pražské perspektivy lze vidět problém v „nezájmu kulturních institucí, ze kterého pramení nedostatečné finanční ohodnocení překladů“, atd.

2.

Na uvedené situaci lze vidět, že překlady a vydávání bulharských knih jsou nejenom akty ryze edičními, ale svým způsobem představují i poslání spojené s popularizací bulharské kultury. Možná kvůli podobné aktuální situaci v obou literaturách – z hlediska velikosti knižního trhu a čtenářského publika, paralel v jejich srovnání, v nerovném vztahu k tzv. „velkým“ literaturám – vidí čeští překladatelé v bulharské literatuře rovnocenného partnera v mezikulturním dialogu.⁶

Vydavatelé a překladatelé-bulharisté jsou toho názoru, že obrátit pozornost českého čtenáře k bulharské literatuře není úkol snadný.⁷ Zástupci nakladatelství, která bulharské knihy již vydala, aniž by očekávala zisk, se shodují, že tento proces je bez finanční podpory riskantní. Hlavní motivací vydání tak je často možnost zařazení díla z odlišné (avšak hodnotné) evropské literatury do svého nakladatelského portfolia, čímž se jeho prestiž zvýší. Obecně lze říci, že nakladatelství k vydávání uvedené literatury přistupují bez rozdílu velikosti nakladatelství či jeho profilu⁸.

Jednou z cest, jak rozšířit povědomí o bulharské literatuře je její prezentace na různých knižních veletrzích. Tento přístup pozorujeme v současné době např. v souvislosti s díly Georgije Gospodinova a zejména Aleka Popova. Bestseller Aleka Popova *Mise Londýn* byl navíc zfilmován a již několik let představuje jeden z nejúspěšnějších a nejuznávanějších bulharských filmů v zahraničí. Úspěch oceňovaného filmu přirozeně obrátil pozornost diváků i k samotnému literárnímu dílu.

⁵ Zdrojem informací jsou i specializovaná periodika, dostupná především online.

⁶ Ondřej Zajac, který debutoval překladem *Lapidária* Georgije Gospodinova, uvádí: „Myslím, že bulharská literatura má v českém kulturním kontextu co nabídnout. Zabývám se i českou literaturou, hlavně poezií, a myslím, že je důležité, aby udržovala kontakt s cizí poezií, a to nejen sepsanou ve „velkých“ jazycích.“ Podobný názor má i Ivana Srpková, která se domnívá, že někteří bulharští autoři „dosahují světové úrovně“ a „často nabízí věci, které v české literatuře schází.“ Tato známá bulharistka pracuje ve Slovanské knihovně, která je organizační složkou Národní knihovny České republiky, a je autorkou výše zmíněných překladů *Gaustin neboli člověk s mnoha jmény* a *Přirozený román* Georgije Gospodinova a *Zelného cyklu* Aleka Popova.

⁷ Jednou z poloh tohoto problému je ekonomická nerentabilita vydávání uvedeného okruhu literatury.

⁸ „Profil“ nakladatelství, která v ČR bulharské knihy vydala, se určuje poněkud obtížně. Je to způsobeno tím, že malý rozsah publikovaných bulharských knih byl vydán nevelkými nakladatelstvími, která jsou zaměřena v obecném smyslu především na nekomerční uměleckou literaturu. Knižní řada Společnosti přátel jižních Slovanů v České republice, ve které byla vydána díla Dory Gabe i Váťa Rakovského a antologie *Narodili jsme se jako draci*, se věnuje slavistické literatuře a překladu ze slovanských jazyků obecně. Specializované je i nakladatelství Euroslavica, kde vyšly knihy Georgije Markova, Borise Christova a Peja Javorova. Literární salon, kde bylo vydáno *Lapidarium* Georgije Gospodinova, vydává prvotiny – sbírky poezie. Nakladatelství Havran vydalo *Daleko od Toleda* Angela Wagensteina, v Dybbuku vyšel sborník s povídkami Aleka Popova, Volvox Globator vydal již zmíněnou *Baladu o Georgu Henychovi* Viktora Paskova. Je třeba zmínit i to, že nakladatelství Lidové noviny publikovalo třetí vydání *Dějiny Bulharska* Jana Rychlíka, známého českého historika a bulharisty, profesora historie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Jako velmi potěšující je nutno považovat zprávu z roku 2017, kdy Lidové noviny vydávají obě zmíněvaná prozaická díla Georgije Gospodinova. Tvrdošíjně prosazování jedné „malé literatury“ je často i příběhem osobním – ředitelem Lidových novin byl rodilý Bulhar Veselin Vačkov (absolvent FF UK), který v současné době působí v pozici ředitele redakce. Lze mu jen poděkovat, za jeho úsilí o propagaci bulharské literatury.

V posledních letech se reflexe bulharské literatury v českém prostředí projevuje i recenzemi, různými ohlasy a rozhovory s autory, a to jak v odborných periodikách, tak i v tisku neodborného charakteru či v rámci programů na českých rozhlasových stanicích.⁹

3.

Lze říci, že po určité době je zájem o bulharskou literaturu srovnatelný např. se zájmem o ostatní východoevropské (typologicky podobné) literatury. Důležitým zdrojem informací, na který se překladatelé a vydavatelé obracejí, jsou katedry bulharistiky na českých univerzitách a hostující bulharští lektori. Dlouhodobě největší autoritou co se týče i přístupu k bulharským knihám, je Slovanská knihovna při Národní knihovně České republiky.

Již tradičně se pro studenty-bulharisty v univerzitním prostředí pořádá vynikající překladatelská soutěž bulharských textů do češtiny. Na počátku stál nápad Ginky Bakardžievvy, tehdejší hostující lektorky bulharštiny na FF UK.¹⁰ V roce 2017 proběhla soutěž pod záštitou bulharského velvyslance v Praze Lăczara Petkova. Oceněné studentské překlady následně otiskl pražský časopis *Bălgari* (Bulhaři).

V roce 2014 byly publikovány překlady povídek *Půlnoční historky. Antologie bulharského diabolismu*.¹¹ Vyšlo dále jedno bulharistické číslo časopisu *Plav* a také nová studentská balkanistická antologie *Odkud vítr vane*.

Lidský faktor de facto zůstává jako ten nejdůležitější motor v nasměrování zájmu českého čtenáře k bulharské literatuře. Bez snahy překladatelů a osob, které věří, že mají jistý profesionální závazek, by to byla *causa perdata*. A další z faktorů, aby bulharská literatura nezmizela z českého prostředí a povědomí čtenářů, je její *živoucí* přítomnost na univerzitách (např. formou lektorátů). Snad naprostou samozřejmostí by mělo být vyučování bulharské literatury a reálií v bulharštině. Naštěstí ještě najdeme Dony Quijoty, kteří tuto cestu neopustili a vytrvávají. Zatím.

Literatura

Бурова, А., *Прекъсване и възстановяване на традицията*. Dostupné na: http://www.npage.org-/IMG/pdf/Prevod_i_prexod_NPF_Casestudy4_Czech.pdf.

Българската литература в превод (1989–2010): статистики, коментари, препоръки. Dostupné na: <http://www.npage.org/article226.html>.

Zajac, O., Překlady bulharské krásné literatury do češtiny po roce 1989. *Plav* 10, 2013, s. 48 – 53. Dostupné na: <http://www.svetovka.cz/archiv/2013/10-2013-teorie.htm>.

⁹ Současná bulharská literatura, recenze a ohlasy nově vydaných knih v českém překladu, přehledové články a umělecká díla bulharských autorů byly vydány v časopisech Tvar, Host, Aluze, A2, Literární noviny, Obrys-Kmen. Na jihoslovenské literatury se zaměřuje časopis Slovanský jih.

¹⁰ Dr. Ginka Bakardžieva je bohemistka působící na Plovdivské univerzitě Pajsije Chilandarského.

¹¹ Antologii editorsky připravili Marcel Černý, Ginka Bakardžieva a Vladimír Kříž.

TRUNKAČNÍ JEVY V SOUČASNÉ ČEŠTINĚ

Jitka Holasová

Summary

The study deals with one of the word-formation ways- shortening in particular. It focuses on the mechanical abbreviation, especially on truncation processes in current Czech language. New words are formed by reduction of origin words regardless morphemic structure word.

1.

V češtině jsou doloženy tři základní slootovorné způsoby – derivace, kompozice a abreviace. Tyto slootovorné způsoby je možné mezi sebou kombinovat. Lze tedy užít i smíšené slootovorné způsoby: a) kompozičně-derivační, např. *divoženka*, *husopaska*, b) kompozičně-abreviační, např. *darmojed*, *hnidopich*, c) derivačně-abreviační *limča*, *profík* a d) abreviačně-kompoziční *obouruč*, *reálpolitika* (příklady viz Cvrček a kol. 2010, s. 112–120).

V našem bádání jsme se zaměřili na projevy abreviace a různé typy vzniklých abreviatur, především na ty typy, kterým se lingvisté věnovali spíše okrajově. V našem příspěvku se soustředíme na typ tzv. mechanického krácení. Mechanické znamená, že nerespektuje morfemickou strukturu a krátí příslušná slova amorfematically.

Po důkladném prostudování dostupné novější odborné lingvistické literatury, tj. všech vydaných mluvnic češtiny od 80. let 20. století a některých starších monografií zaměřených na slootovornou problematiku v češtině, musíme konstatovat, že jen v několika dílech české bohemistiky věnujících se slootovorbě se uvádějí typy zkratk, které bychom dnes označili jako projev trunkace. Tento slootovorný způsob okrajově uvádí M. Dokulil (1962). M. Dokulil vymezuje tzv. zkráceniny (tak označuje slova vzniklá tímto slootovorným způsobem) v *Mluvnici češtiny I* (1986). V *Mluvnici současné češtiny* (2010) tuto slootovornou oblast zpracoval M. Šulc. Heslo *truncation* v *Novém encyklopedickém slovníku češtiny* (2017) sepsala M. Ziková.

1.1 K termínu trunkace

Pro tento slootovorný proces se užívá několik termínů. Používá se jednak anglický výraz **truncation** (čes. **zkrácení**), **clipping** (čes. **vystřihnutí**), či české výrazy jako **usekávání**, **řezání**. V české i slovenské lingvistické literatuře se pro uvedený proces běžně užívá termín **trunkace**. Můžeme nalézt příklady trunkačních jevů při klasifikacích abreviatur, kde jsou slova vzniklá amorfematickým useknutím nazvána jako **zkráceniny**. Domníváme se, že by měl být zaveden nový termín, který by byl adekvátním pojmenováním takto vzniklých slov. Podobně jako při slootovorném procesu blending se slova vzniklá tímto procesem nazývají blendy, navrhuje, aby se slova vzniklá trunkací nazývala **trunky**.

1.2 Zásady trunkace

Slovotvorný způsob trunkace může být vymezován v širším i užším pojetí. *Nový encyklopedický slovník češtiny* vymezuje tyto čtyři typy trunkačních jevů:

- a) Trunkace, jejíž podstatou je redukce konce slova a výsledkem jsou tzv. *iniciální zkráceniny*. Tento typ trunkace je v češtině nejrozšířenější. Typický je např. pro tvorbu hypokoristik, která většinou obsahují jednoslabičný základ s dlouhým vokálem, srov. např. *Lída* (< *Ludmila*), *Líba* (< *Libuše*), *Pája* (< *Pavel*), *Cýra* (< *Cyril*). Dalším příkladem tohoto typu jsou slova jako *nashle* (< *na shledanou*), *sváča* (< *svačina*), *tláča* (< *tlačinka*) nebo *kápo* (< *kapitán*).
- b) Trunkace, jejíž podstatou je redukce začátku slova (tzv. *finální zkráceniny*), např. *cello* (< *violoncello*), *bus* (< *autobus*), *brý* (< *dobrý*).
- c) Trunkace, kdy se redukuje neiniciální část slova (kontrakční zkráceniny), např. *matika* (< *matematika*), *anglina* (< *angličtina*), *fránina* (< *francouzština*).
- d) Trunkace, které doprovázejí spojování dvou (popř. i více) slov do jednoho, výsledkem jsou tzv. *zkratková kompozita*. Ta jsou dvojího druhu podle toho, jestli se krátí pouze jedno ze základových slov, typicky iniciální (např. *koldům* < *kolektivní dům*, *aparthotel* < *apartmánový hotel*, *britpop* < *British pop*), nebo se krátí všechna slova motivujícího výrazu (např. *smog* < *smoke* + *fog*, *motel* < *motor* + *hotel*).¹

Uvedené dělení v *Novém encyklopedickém slovníku češtiny* jsme podrobili revizi. Právě případy uvedené pod body a) a c) v naší koncepci řadíme do trunkace širšího pojetí. V daném slově dojde k useknutí amorfematické části, proces je ale doprovázen sufixací, ke zkrácené části základového slova je navíc připojen derivační sufix. Bod d) je v naší klasifikaci abreviatur řazen do skupiny slov vzniklých blendingem. V naší stati se chceme věnovat trunkaci v užším pojetí.

Trunkace by neměla být zaměňována s dekompozicí, event. s desufixací či deprefixací. Musí být dodrženo pravidlo, že jde o mechanické krácení. Dané amorfematické části jsou jedinečné. Nelze tedy udávat příklady trunkace typu *spolehnutí* → *spoleh* (dochází k redukci sufixu *-nutí*), *nepromokavý* → *nepromok* (vzniká substantivum *nepromok* s nulovou koncovkou, zařazené k maskulinům vzoru *hrad*, např. *Nakonec jsem spala pod širákem v nepromoku.*), *mohl* → *moh* (redukce l-ové koncovky přičestí minulého, např. *Moh bys mi pomoci?*), *čoko* (← *čokoláda*, srov. *marmeláda*). Redukovaný pseudosufix koresponduje s tímtéž prvkem v jiném slovu, čeština vlivem domestikace slov vytváří pseudosufixy pro slova, která byla přejata z různých jazyků, srov. slovo *čokoláda* přijaté z it. *cioccolata*, a to ze špan. *chocolate*, které vychází z aztéckého *choco* „kakao“ a *latl* „voda“ a *marmeláda* přejatá z fr. *marmelade*, a to z port. *marmelada* (*marmelo* „kdoule“), *limo* (← *limonáda*, srov. *bionáda*). Podobný případ jako viz výše pseudosufix *-láda*, vznikl pseudosufix *-náda* a užívá se v dalších lexémech s významem podobným limonádě *bionáda*, *hipsternáda*, *sono* (← *sonografie*, popř. ← *sonogram*). V obou případech je redukována druhá část kompozita *-grafie* či *-gram*) (srov. Šimandl 2013, s. 109).

Dosud jsme nezaujali pevné stanovisko ke smíšenému slovotvornému způsobu abreviačně-derivačnímu. Je otázkou, zda jej začlenit do našeho klasifikačního systému abreviatur. Při tomto způsobu dochází k useknutí určité části slova a přidání sufixu. Dané případy se nám jeví jako příklady především derivační. Ke kořeni slova, event. ke skeletu kořene, popř. k uměle vytvořenému kořenu, je připojen sufix, a tak se dají vzniklá slova kategorizovat do slovotvorných tříd a typů, které jsou vymezovány právě u slovotvorného způsobu derivace.

¹ Viz <https://www.czechency.org/slovník/TRUNCATION>.

Typickými sufixy, které derivují z useknutých základů slov, jsou:

- > -ák (*herák* < *heroin*, *synťák* < *syntetizátor*), -ík (*sapík* < *samopal*, *profík* < *profesionál*),
- > -d(a) (*polda* < *policista*, *Jarda* < *Jaroslav*),
- > -oš (*matroš* < *materiál*, *kámoš* < *kamarád*), -k(a) (*telka* < *televize*, *depka* < *deprese*).

Pro nás je stěžejním příkladem trunkačního jevu bod b). S tímto pojetím redukce amorfematických částí slova budeme pracovat. V tomto případě dojde k redukci části slova bez jakéhokoliv následného přidání sufixu, popř. finálního sufixu. Nedojde ani k vypuštění jen určitých fonémů / grafémů a následnému stmelení vzniklého skeletu, např. dvouslabičné jméno *kancel* vzniklo zkrácením z tříslabičného *kancelář*.

Ve většině případů dochází k redukci druhé části slova. Doklady redukce přední části jsou doloženy v češtině velmi ojediněle, např. *retka* ← *cigaretka*, *brý* ← *dobry*. Trunkační jevy se projevují u substantiv, výjimečně u adjektiv a verb. Nově vzniklá lexikální jednotka se jeví jako nesklonná v případě substantiv, srov. *Napiš do priv.* (gen.), *Najdeš to v priv.* (lok.) (*priv* < *privátní zpráva*, *soukromá zpráva*). Pokud je useknuta iniciální část slova u adjektiv a zůstane koncová část s koncovkou, dochází ke změnám koncovek při skloňování *brý*, gen. *brého*, dat. *brému* apod. U sloves jsme našli příklady trunkačního procesu pouze u sloves *nekecat*, *vadit*, resp. *nevadit*. Tyto případy se taktéž jeví jako slovesné tvary impersonální bez kmenotvorného sufixu i koncovky, srov. *Neke*, *podvádíš!* *Mně to neva*. *Ty mi neva*. K trunkačním jevům dochází většinou u tří a více slabičných slov vlivem jazykové ekonomie. Odseknutím amorfematické části vzniká trunka a zapisuje se jako kontinuální forma bez tečky oproti jiným typům abreviatur. Vzniklé trunky nejčastěji bývají dvouslabičné, např. *dopo* ← *dopoledne*, *odpo* ← *odpoledne*, či jednoslabičné *fest* ← *festival*, *tel* ← *telefon*, *telefonát*. Ve výjimečných případech nalezneme pouze jednohláskové trunky, např. *d'* – *Tak ti d'* (ve významu: *Tak ti děkuji*), *o* – *Jdu domů po o* (ve významu: *Jdu domů po obědě*), *z* – *Nemáš z* (ve významu: *Nemáš zač*).

K trunkaci většinou dochází vlivem jazykové ekonomie kvůli ozvláštění výpovědi. Taktéž řada z nás zná případy trunkače u slov, která jsou řazena do nespisovné češtiny, konkrétně do skupiny vulgárních slov. Mluví volí zkrácenou podobu slov, neboť nechce užít celé vulgární slovo. Nemusíme tedy u následujících příkladů uvádět celé znění, viz *Šláp!* *Jsem do ho*, *Jdi do pr*, *Jdi do pí*, *Tak se z toho nepo* apod.

2. Příklady trunkače

Excerpcí především internetových sociálních sítí a diskusních fór jsme shromáždili vlastní korpus slov, která vznikla trunkačí. Vyčlenili jsme tři skupiny slov.

2.1 Slova vzniklá trunkačí užívaná při běžné komunikaci – deapelativní příklady

Do uvedené skupiny jsme zahrnuli i anglické výrazy, jež jsou dokladem pronikání anglicismů do běžné komunikace. Většina uživatelů jazyka zná a užívá trunky motivované názvy dnů v týdnu, viz *po*, *út*, *st*, *čt*, *pá*, *so*, *ne* (jejich motivaci zde neobjasňujeme).

ben (← *benzin*, *Přispěješ mi na ben?*);

beru (← *beruška*, *beruško*, *Beru*, *přeju Ti vše nejlepší k svátku*. K tomuto příkladu zařazujeme i tvary typu *Jitu* ← *Jituško*, *Veru* ← *Verunko*). Tyto příklady řadíme do projevů trunkače v širším slova smyslu, neboť zde došlo k redukci sufixu. Uvádíme je zde jako novější variantu hypokoristik;

bro (← *brother*, čes. *bratr*, *Bro*, *puč mi stovku.*, srov. *sister* – *sis-ter*);

cajt (← *policajt* ← *policista*, *Zas mě stavěli cajti*). V tomto případě se jedná o jeden z mála truneků, který se skloňuje. Slovo řadíme do substandardní vrstvy národního jazyka, přičemž slovo *policajt* se běžně skloňuje a tuto vlastnost koncový pseudomorfém *cajt* přebírá. Uživatelé jazyka se substandardními

- formami zacházejí více domestikačně než s formami spisovnými. Redukovaná část *poli-* je z řec. *polis* město, srov. *poli-klinika, poli-cajt*);
- d'* (← *děkuji, Tak ti pěkně d'*);
- dok* (← *dokument, Nezapomeň přiložit do emailu ten dok*);
- dopo* (← *dopoledne, Přijď dopo na kafe, jsem doma sama*);
- fav* (← *favourite, čes. oblíbený, Tak tohle je moje fav fotka*);
- fest* (← *festival, O víkendu je ten fest v Trutnově, už se moc těším*);
- kabrio* (← *kabriolet, Na léto by se hodilo nějaké kabrio*);
- kauf* (← *Kaufland, či obecně jakýkoliv větší obchod. Musím do kaufu pro chleba a mlíko. Je diskutabilní, zda uvedený doklad je do této části práce zařaditelný. Pokud by šlo o redukci části *land* ve slově *Kaufland*, nebyla by to čistá trunkace, ale jednalo by se o trunkaci v širším pojetí. Navíc by musel být tento případ zařazen do skupiny depropriálních trunků (kap. 2.2). Pohlížíme-li na slovo s tím, že v sobě obsahuje kořen německého slovesa *kaufen*, jednalo by se o konverzi a zařazení k substantivnímu vzoru *hrad* (pro úplnost výkladu však uvedený doklad přesto uvádíme)*);
- konf* (← *konference, Za měsíc mě čeká konf na Slovensku*);
- nashle* (← *na shledanou, Nashle za týden*);
- neka* (← *nekamarádko, Ty už se mnou neka?*);
- neke* (← *nekecej, Neke, tys fakt vyhrál?*);
- nepe* (← *neperlivá, Dáte si nepe vodu?*);
- neva* (← *nevadí, Neva, že půjdeme po o do bazénu?*);
- o* (← *oběd, Dnes jdu domů po o*);
- odpo* (← *odpoledne, Odpo bude hezky, půjdeme ven*);
- pic* (← *picture, čes. obrázek, fotografie, Už jsi olajkoval můj pic?*);
- poho* (← *pohoda, Neboj, jsem v poho*);
- prez* (← *prezentace, Nezapomeň si připravit prez na obhajobu diplomky*);
- priv* (← *private, čes. soukromý, event. ← privátní, Napiš mi do priv tvé telefonní číslo*);
- sekr* (← *sekretářka, sekretariát, Kopírovat se dá u nás jen u sekr. Varianta sekret by byla opět příkladem trunkace širšího pojetí, srov. sekret-ariát x antikv-ariát, volunt-ariát*);
- sis* (← *sister, čes. sestra, Hej, sis, uděláme si selfičko, srov. brother → bro-ther x father → fa-ther → fa-fa = papá, mother → mo-ther x sister → sis-ter*);
- spoko* (← *spokojenost, čes. význam vyjadřuje pozitivní vztah mluvčího k danému objektu či obecně přitakání, Líbí se ti moje nové kalhoty? Spoko*);
- stopro* (← *stoprocentně, Stopro, že večer přijdu na oslavu*);
- tel* (← *telefon, telefonát, telefonní, Dej mi tel na ředitelku školy. Dej mi tel kontakt na ředitelku školy*);
- vík* (← *víkend, Co budeš dělat tenhle vík? Příklad opět diskutabilního trunku, vzhledem k tomu, že došlo k useknutí části *end*, srov. happy-end, West-end*);
- z* (← *zač, Nemáš z*).

Trunky deapelativní povahy jsou dynamickou skupinou jazykových forem, která se proměňuje. Uvedli jsme i příklady těch eventuálních trunků, které by bylo možno v závislosti na zvoleném pojetí zařadit k jiným typům pojmenování. U řady příkladů se dá určit, že se jedná o trunkaci v širším slova smyslu, neboť v porovnání s jinými lexikálními jednotkami lze zřetelně určit část lexikální jednotky, která koresponduje s toutéž částí u jiné lexikální jednotky.

2.2 Slova vzniklá trunkací užívaná při běžné komunikaci – depropriální příklady

V následující části práce doložíme vymezenou skupinu slov dokladovým materiálem, viz:

Hosto (← *Hostovice, Kamarádčin táta žije nad Ústím v Hosto*);
Chom (← *Chomutov, Už jsi byla v lesoparku v Chom?*);
Libo (← *Libochovice, Božka skončila v důchodáku v Libo*);
Lovo (← *Lovosice, Dnes pojedu do Litáku přes Lovo*);
Luha (← *Luhačovice, Teta jela do lázni v Luha*);
Nera (← *Neratovice, V Nera smrdí Spolana*);
Podse (← *Podsedice, Moje babička pochází z Podse*);
Sebuz (← *Sebuzín, Děda má chatu v Sebuzu, srov. Libuš-ín, Tet-ín*);
Tep (← *Teplice v Čechách, V centru Tep otevřeli nový obchodák, srov. Čest-lice, Před-lice*);
Třebe (← *Třebenice, V Třebe je Muzeum českého granátu*);
Třebí (← *Třebívlice, Letos byla akce Otevřené sklepy, konala se i v Třebí*);
Žalho (← *Žalhostice, Pojedu z hornáku do Lovo přes Žalho*);
Žerno (← *Žernoseky, Nejlepší burčák mají v Žerno*. Došlo k redukci druhého komponentu v toponymním kompozitu, které znamenalo sekání velkých mlýnských žernovů).

Depropriální příklady nemáme ještě zcela zmapovány, známe příklady „trunkačních názvů“ měst a obcí především z Ústeckého kraje.

2.3 Slova vzniklá trunkací, která se mohou užít samostatně, tj. jako nesklonná adjektiva ve spojení se substantivem či fungují jako fragmentární komponent abreviačních kompozit

Výčet uvádíme v pořadí trunk, k němu motivující slovo, následují příklady kompozit obsahující tento komponent.

aku ← *akumulátor, akubaterie, akunůžky, akušroubovák*;
edu ← *edukace, edukační, edunomád, edupoint*;
info ← *informace, infocentrum, infolinka, infonovinky*;
insta ← *Instagram, instafotka, instastory*;
ovo ← *ovoce, ovocentrum, ovořezbářský, ovoželé*;
ovu ← *ovulace, ovudny, ovutesty*;
pele ← *Pelikán (zprostředkovatelský server levných letenek), pelicesty, pelinovinky, pelipecky*;
pneu ← *pneumatika, pneugang, pneudrát, pneukladivo*;
těhu ← *těhulka (označení ženy, která je těhotná), těhufocení, těhuoblečení, těhutest*.
(srov. *Slovník afixů*, 2016)

Závěr

Nastínili jsme problematiku trunkačních procesů v češtině. Problematické je vymezení tohoto procesu jako slovotvorného způsobu. Trunkační procesy lze uchopit v užším i širším slova smyslu. Především u širšího pojetí bychom našli mnohem více příkladů, než jsme v naší studii uvedli v dokladovém materiálu. Nejdynamičtější se jeví třetí skupina trunků (kapitola 2.3), přičemž vznikají redukované fragmentární komponenty schopné tvořit kompozita.

Literatura

- Cvrček, V. a kol.: *Mluvnice současné češtiny. I, Jak se píše a jak se mluví*. Praha: Karolinum, 2010.
- Dokulil, M.: *Tvoření slov v češtině I*. Praha: ČSAV, 1962.
- Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.
- Gavurová, M.: *Skratka ako lexéma*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešově, 2013.
- Holub, J. a Lyer, S.: *Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím*. Praha: SPN, 1967.
- Hrbáček, J.: *Jazykové zkratky v češtině*. Praha: Univerzita Karlova, 1979.
- Kolářová, I.: *Systém univerbizovaných pojmenování v současné slovní zásobě, obzvláště slovotvorbě*. Brno: Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta. 2015.
- Mitter, P.: *Složená hybridní substantiva s prvním komponentem cizího původu v současné češtině*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2003.
- Mitter, P.: *Kompozice v kontextu současné češtiny*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2006.
- Mluvnice češtiny I*. Dokulil, M. a kol. Praha: Academia 1986.
- Nový akademický slovník cizích slov A–Ž*. Kraus, J. a kol. Praha: Academia, 2005.
- Ološtiak, M.: *Aspekty teórie lexikálnej motivácie*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešově, 2011.
- Ološtiak, M. a kol.: *Kvalitatívne aspekty tvorenia slov v slovenčine*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešově, 2015.
- Slovník afixů užívaných v češtině*. Šimandl, J. a kol. Praha: Karolinum, 2016.
- Slovník nespisovné češtiny*. Hugo, J. a kol. 3., dopl. vyd. Praha: Maxdorf, 2009.
- Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Filipec, J. a kol. Praha: Academia, 2005.
- Šimandl, J.: Mechanické krácení a mechanické skládání; Blending. In: Д. Благоева, С. Колковска, М. Лишкова (eds.), *Проблеми на неологията в славянските езици*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“ 2013, s. 109–118. Dostupné na:
http://lexiko.ujc.cas.cz/studie/Problemi%20na%20neologiiata%20v%20slavianskite%20ezici_109.pdf.

Internetové zdroje

- Český národní korpus <https://www.korpus.cz/>
- Internetová jazyková příručka <http://prirucka.ujc.cas.cz/>
- Nový encyklopedický slovník češtiny <https://www.czechency.org/>

VÝVOJ ROZHLASOVÉHO ZPRAVODAJSTVÍ PO 2. SVĚTOVÉ VÁLCE

Antek Ludwicki

Summary

The aim of this thesis is the analysis of changes in style of radio broadcast news in the second half of the 20th century. The main source for this research is. Theoretical part of this work contains scientific literature and the determination what a radio broadcast news should be like. This part contains also a description of radio broadcasting in Czechoslovakia before the World War II. A significant part of this work contains transcriptions and analyses of recording of radio news. The analysis begins with records from 1968 as no data was found on the research in the Archive of Czech radio before that date. The research was divided into chapters based on historical events. Last part of the analysis of style is the comparison between theoretical and practical research and conclusions. The purpose of this thesis is the analysis of style in radio broadcast news and changes of this style within chosen decades.

Cíl výzkumu, hypotéza

Hlavní cíle mého zkoumání lze vymezit jako zkoumání změn ve stylu rozhlasového zpravodajství a zjištění změn v období po 2. světové válce. Vycházím z hypotézy, že styl rozhlasového zpravodajství podléhal různým způsobem motivovaným změnám, přičemž (nejen) po roce 1989 byl silně ovlivněn politickou situací.

K mým předpokladům patří dále i to, že po roce 1989 (a současně po změně politického režimu) nedošlo k úplnému „rozvolnění“¹ jazyka médií. Přesto lze konstatovat, že do rozhlasové řeči, jež by měla být vzorem spisovnosti, se začaly dostávat hovorové prvky.

Výsledky studia odborné literatury

K výsledkům teoretické části na základě studia odborné literatury patří určení, čím je styl zpravodajský. Ten by měl být objektivní, informovat odběratele s nejvyšší mírou neutrality a tím neovlivňovat jejich názory. Vyčlenil se však z funkčního stylu publicistického, a proto (jak jsem uvedl v hypotéze) předpokládám, že jazyk rozhlasového zpravodajství může obsahovat prvky, které ovlivňují posluchače.

Druhým důležitým výsledkem studia byla charakteristika rozhlasové zprávy. Ta pohotově přináší informace o události, odpovídá na základní otázky (*kdo, co, kde, kdy* a občas i *proč*).² Konstrukce rozhlasové zprávy je specifická. Podle odborné literatury ji uvádí měkký začátek, po němž následuje informační jádro zprávy a končí ji doplňující informace.

Měkký začátek (pojem zavedený Jaroslavem Bartoškem) je krátký úvod, který má u posluchačů vzbudit pozornost, nejdůležitější informace obsahuje informační jádro, východisko, poté následují ostatní doplňující informace.³

¹ Ve smyslu vztahu ke spisovné češtině.

² MINÁŘOVÁ, E., Informativní a persvazivní funkce jako konstituující faktor projevu. Funkční styl publicistický. In: Čechová, M. – Krčmová, M. – Minářová, E. *Současná stylistika*. Praha, NLN 2008, s. 244 – 283.

³ BARTOŠEK, J., *Žurnalistika. Úvod do studia*. 1. vyd. Olomouc, Filozofická fakulta Univerzity Palackého 1997.

Výsledky výzkumu

Praktickým zdrojem mé studie byl Archiv českého rozhlasu⁴, který obsahuje archivní nahrávky Československého, resp. Českého rozhlasu, od 20. let 20. století. Nahrávky zpravodajství byly pravidelně archivovány od roku 1968 a tento rok tvoří i začátek mého soustavného výzkumu.

Zkoumané období jsem rozdělil do čtyř kapitol vymezených na základě historických událostí. První kapitolu tvoří rozbor nahrávek od ledna do srpna 1968, tedy do období invaze vojsk Varšavské smlouvy do Československa. Následující kapitola hodnotí období od roku 1968 až do změny politického režimu v roce 1989. Třetí (zcela krátkou) kapitolu tvoří rozbor nahrávek z období do rozdělení Československa do dvou států. Poslední kapitola obsahuje rozbor nahrávek do konce 90. let téhož století.

Tento příspěvek obsahuje pouze vybrané rozbor nahrávek rozhlasových zpráv s nejvýraznějšími rysy pro zvolená období. Stylově příznakové příklady jsem vybral na základě důkladné analýzy, jež byla předmětem mé diplomové práce:

Jazyk rozhlasových zpráv roku 1968

*Rovněž část dnešního plenárního zasedání Národního výboru hlavního města Prahy byla věnována 20. výročí února. Jak na něm každoročně převzalo 25 kolektivů a jednotlivců ceny za rok 1967. Přítomní poslanci schválili **rovněž** dopis soudruhu Alexandru Dubčekovi, v **němž** ujišťují, že tak jako v minulosti i v současnosti přiloží Praha a její občané ruku k dílu tam, kde půjde o rozvoj republiky, o plnění programů a cílů Komunistické strany Československa.*

Jazyk rozhlasových zpráv tohoto období je vzorem spisovnosti a místy se blíží knižní vrstvě. Uvedu např. užití knižního příslovce *rovněž*. Kromě toho se ve zprávách vyskytuje vztažné zájmeno *jenž*, často také knižní infinitivní forma slovesa *říci*. Knižnost však není očekávaným rysem rozhlasového zpravodajství.

*Ministr Dzúr přijal dnes v Praze 30člennou delegaci slovenského Ústředního výboru svazu protifašistických bojovníků. V **srdečné besedě** hosty **informoval o problémech naší armády**. Zdůraznil, že armáda je plně bojeschopná a má vysokou bojovou morálku. Velení armády učiní podle jeho slov vše, aby **některé nedostatky**, na něž vojenská a civilní veřejnost poukazuje, byly urychleně odstraněny.*

Předmětem politických zpráv byly především politické události. K typickým jevům patřilo opakování titulů politických činitelů a používání synonym sloves dicendi, například *informoval*, *zdůraznil*, kromě toho velice časté bývaly výrazy *vyjádřil*, *poukázal na*. Typická pro zprávy tohoto období je vágnost, sdělení neinformuje posluchače o detailech události, obsah často tvoří novinářská klišé, například zde v *srdečné besedě*.

Jazyk rozhlasových zpráv v letech 1968–1989

*Nacista a zavilý antikomunista Walter Becher byl už potřetí zvolen oficiálním mluvčím revanšistického tzv. Sudetoněmeckého krajanského sdružení. Na včerejším shromáždění **Sudeťáků** Becher znovu prohlásil, že setrvává na pozicích Studené války a odmítá zmírňování mezinárodního napětí. Útočil na mírovou politiku Sovětského svazu a pokoušel se zpochybňovat smlouvy, které uzavřela Spolková republika s Československem a Polskem.*

Jazyk rozhlasového zpravodajství v této době stále tvoří vzor spisovnosti. Příležitostně se v něm vyskytují nespisovné prvky, například slovo *Sudeťák*, které obsahuje silné negativně emocionální hodnocení. Tyto prvky

⁴ Archiv Českého rozhlasu. Dostupné na: <https://naki.ite.tul.cz> [cit. dne 25. 10. 2017].

se pravidelně vyskytují ve zprávách týkajících se Spojených států amerických a západních zemí, což souviselo s tehdejší politickou situací.

Z porady tajemníků Ústředních výborů bratrských komunistických stran socialistických zemí se dnes vrátili ze Sofie člen předsednictva a tajemník Ústředního výboru Komunistické strany Československa Vasil Biľak a člen sekretariátu a tajemník Ústředního výboru strany Josef Havlín. Na ruzyňském letišti v Praze je přivítali člen předsednictva Ústředního výboru strany Josef Korčák a další straničtí činitelé. Porada tajemníků Ústředních výborů bratrských komunistických a dělnických stran socialistických zemí se zabývala mezinárodními a ideologickými otázkami. Ministr zahraničních věcí Bohuslav Chňoupek zavítá v nejbližších dnech do Maďarské lidové republiky. Na oficiální přátelskou návštěvu ho pozval maďarský ministr zahraničních věcí Frigyes Puja.

Jak je patrné, typické byly také velmi dlouhé, vágní zprávy týkající se politických událostí. Jejich náplň tvořila novinářská klíše, dále také uvádění všech titulů politických činitelů a institucí.

Pokusil jsem se v uvedené zprávě označit všechny tyto prvky tučným písmem. Pokud chápeme slovo ve smyslu grafickém, tedy jako útvar tvořený několika grafémy oddělený od ostatních slov po obou stranách mezerou, pak text zprávy tvoří 96 slov.⁵ Označení politických činitelů a institucí výrazy, jež nenesou žádný věcný význam (plní funkce spíše ideologické), tvoří okruh 46 slov. Uvedený soubor tvoří 48% obsahu celé zprávy.

Vágnost sdělení, redundance a množství zpráv politického charakteru patřily k typickým jevům pro toto období.

Jazyk rozhlasových zpráv v letech 1989–1992

Do podvodu s odběrem poukázek na pohonné hmoty, při němž jen u podniku Benzina ve východních Čechách získali fingovaní podnikatelé poukázky v hodnotě 38 milionů korun, je zapojeno asi 50 lidí. Většinou jsou to Cíkáni ze středního Slovenska. Z dalších informací policie v Hradci Králové vyplynulo, že trestně stíháno je zatím 7 osob, z toho 3 už jsou ve vazbě. Vyšetřovatelé zjistili, že pachatelům stačila registrace u Živnostenského úřadu a bankovní konto s vkladem 50 až 100 korun. Benzina si solventnost zákazníků neověřovala. Peníze za prodané poukázky utrácují pachatelé za různé zboží, pobyt v hotelích, zahraniční auta a hazardní hry. K podvodům s poukázkami na pohonné hmoty docházelo také v Praze, Ostravě, Táboře, Brně a dalších městech a také na Slovensku.

Jazyk rozhlasového zpravodajství tohoto období je nadále spisovný, občas se však objevují slova hovorová a také taková, která je možno z dnešního pohledu hodnotit jako politicky nekorektní. V uvedeném textu je užito slova *Cikán*, hanlivého pojmenování Roma. Je možné, že cílem užití tohoto slova byla snaha o negativní ovlivnění veřejnosti. V novějších zprávách se vyskytuje neutrální slovo *Rom*.

Za zmínku stojí i snižující se výskyt vágních formulací, v každém větném celku této zprávy je zmíněna konkrétní informace o události.

Československý ministr zahraničí Jiří Dienstbier kategoricky odmítl jakoukoliv změnu smlouvy parafované před 3 měsíci. V rozhovoru pro helsinský rozhlas uvedl, že je výsledkem několikaměsíčního jednání, je vyvážená a zaměřená do budoucnosti. Konstatoval, že dokument výslovně neřeší otázku majetku sudetských Němců. Nyní je třeba minulost překonat a ne se jí nechat ovlivňovat. Jiří Dienstbier dodal, že ani v Československu není na smlouvu jednotný názor. Jestliže ji prezident Havel a kancléř Kohl nepodepíší

⁵ ČECHOVÁ, M., Pojmenování a slovo. In: Čechová M. a kol. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 2011.

do 15. února, tak se u nás dostane do předvolebního boje a je otázkou, zda by ratifikována byla ještě před červnovými volbami (...).

V textech po roce 1989 lze nalézt také výrazné snížení frekvence užití všech titulů politických činitelů a institucí ve zprávách. Při opakování se uvedené tituly dokonce neuvádí. Spolu s politickým uvolněním dochází i k radikální ekonomizaci jazyka.

Jazyk rozhlasových zpráv v letech 1993–1999

O situaci na pražské hospodářské kriminálce jednalo dnes vedení Ministerstva vnitra s policejním prezidentem Oldřichem Tomáškem, ředitelem pražské policejní správy Miroslavem Borníkem a dalšími vysokými policejními představiteli. Podle mluvčího ministerstva Jana Šuberta se zúčastněné strany dohodly na zeštíhlení pražské hospodářské kriminálky, z původních 93 pracovníků zůstane pouze 73. Také někteří z těchto policistů budou podle Šuberta nahrazeni lepšími a výkonnějšími pracovníky. Ke změnám na pražské policejní správě dochází

v souvislosti s nedávným zadržením dvou členů hospodářské kriminálky, kteří požadovali částku 210 000 korun po jedné ženě. Zadržení policisté byli obviněni

z trestních činů vydírání a zneužití pravomoci veřejného činitele.

V tomto období dochází k dalšímu uvolňování jazyka rozhlasových zpráv. Hovorové prvky se vyskytují častěji, jejich úkolem však není působení na veřejnost, spíše je to přibližování se jazyka médií jazyku běžných uživatelů.

Příkladem je opakované používání substantiva *kriminálka* místo *kriminální policie*. Uvedený prostředek nemá negativně hodnotící náplň, ale je nespisovný. Univerbizace je v tomto smyslu dokladem hovorové roviny jazyka. V dokladovém materiálu se vyskytuje i kontaminace, a to změna předložkové konstrukce slovesa *požadovat* (*na*).

Na nádraží v Praze Holešovicích dnes přijel první vlak zvaný Comenius, kategorie EuroCity. Bude jezdit na trase Praha – Berlín a patří mezi 10 spojů evropského standardu, jimiž se České dráhy zapojují do celoevropské sítě vlaků vysoké kvality kategorií EuroCity a InterCity.

Symbolickým koncem převládající polarizace mezi zeměmi východního bloku a západem je změna diskurzu rozhlasových zpráv. Diskurz bychom charakterizovali jako „(...) soubor jazykových reprezentací nějakého aspektu světa, spojený s určitým věděním, charakteristický pro určitou společenskou skupinu či instituci, která kontrolovaným produkováním těchto reprezentací zároveň přispívá k produkování sebe sama.”⁶ Kdysi *kapitalistický, imperialistický* Západ je dnes přítelem, mizí i rozdělení na západní a východní Evropu. Jak uvádí tato zpráva, pojem *západní* je totožný s *evropským*.

Závěr

Lze konstatovat, že námi zkoumané zprávy z let 1968–1999 nejsou objektivní. Zvláště před rokem 1989 bylo rozhlasové vysílání silně ovlivněno stavem politické situace. Jazyk rozhlasového zpravodajství přestává být vzorem spisovnosti, avšak ani po roce 1989 nedošlo k úplnému odklonu od spisovnosti v jazyce rozhlasových zpráv.

⁶ HAJIČOVÁ, E. – HOFFMANNOVÁ, J. – NEKVAPIL, J., Diskurz. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha, NLN 2017. Dostupné na: <https://www.czechency.org/slovník/DISKURZ> [cit. dne 25. 10. 2017].

Literatura

Archiv Českého rozhlasu. Dostupné na: <https://naki.ite.tul.cz> [cit. dne 25. 10. 2017].

BARTOŠEK, J., *Žurnalistika. Úvod do studia*. 1. vyd. Olomouc, Filozofická fakulta Univerzity Palackého 1997.

ČECHOVÁ, M., Pojmenování a slovo. In: Čechová M. a kol. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 2011.

HAJIČOVÁ, E. – HOFFMANNOVÁ, J. – NEKVAPIL, J., Diskurz. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha, NLN 2017. Dostupné na: <https://www.czechency.org/slovník/DISKURZ> [cit. dne 25. 10. 2017].

MINÁŘOVÁ, E., Informativní a persvazivní funkce jako konstituující faktor projevu. Funkční styl publicistický. In: Čechová, M. – Krčmová, M. – Minářová, E. *Současná stylistika*. Praha, NLN 2008, s. 244–283.

JAPONSKÉ ŠACHY ŠÓGI: ZPRÁVA O VZNIKU NOVÉ ČESKÉ TERMINOLOGIE

Pavel Martinec

Summary

The main aim of this article is to inform about the language culture and terminology connected with Japanese chess called shogi. It also describes the main problems of translation to Czech language and the process of Czech terminology creation.

Úvod

Western practitioners of shogi tend to have encountered the game either through a prior interest in chess or through a prior interest in Japanese culture.⁷

Protože se, jak brzy uvidíme, velká většina problémů vztahujících se ke hře šógi týká problémů jazykových, šíření hry mimo japonské území bylo vždy výrazně problematičtější, nežli tomu bylo u klasického (figurativního) evropského šachu. Českých hráčů se prozatím většinou týká druhá z Allanem Bakerem naznačovaných možností: cesta k šógi skrze fascinaci japonskou kulturou.

Ačkoli platí, že japonská kultura, zvláště literatura, dlouhodobě pronikala do českého povědomí (již v devadesátých letech s rozvojem kaváren a čajoven se stává módním psaní haiku), na popularizaci japonského šachu se nejvíce podílela kultura relativně moderní – japonské anime, resp. japonský komiks manga.

Kreslené anime seriály v rámci své na evropské poměry nezvyklé délky vykreslují podrobně japonské prostředí a kulturu a získávají si tím mnoho příznivců japonských tradic i mezi českými diváky. Jedním z vůbec nejpopulárnějších seriálů je série *Naruto a Naruto: Šippúden*. A právě tento seriál se podílel též na popularizaci hry šógi, neboť jedna z hlavních postav, Shikamaru Nara, intelektuál a stratég, hraje velice často japonské šachy.

Není tedy překvapivé, že po založení České asociace shogi (CAS) probíhaly nejnavštěvovanější popularizační akce v rámci brněnského Animefestu, největší platformy tohoto druhu na území České republiky.

1 Základní problémy a přístupy k jejich řešení

Despite its undeniable strengths as a strategic game, the spread of shogi outside Japan has been slow. There are, I think, three main barriers. Firstly, the vast majority of the literature on shogi – including openings manuals, collections of games by professional players, and checkmating problems – is written in Japanese only. Secondly, the Chinese calligraphy that appears on each shogi piece, and which distinguishes one kind of piece from another, can be initially off-putting to those learning the game. Thirdly, outside Japan it is difficult to get hold of shogi sets and boards on which to play the game.⁸

⁷ BAKER, A. *Prologue*. In: LEGGETT, T. *Japanese Chess. The Game of Shogi*. Tuttle Publishing, North Clarendon, 2009; p. 8–9.

⁸ BAKER, A. *Prologue*. In: LEGGETT, T. *Japanese Chess. The Game of Shogi*. Tuttle Publishing, North Clarendon, 2009; p. 8.

1.1 Podoba kamenů

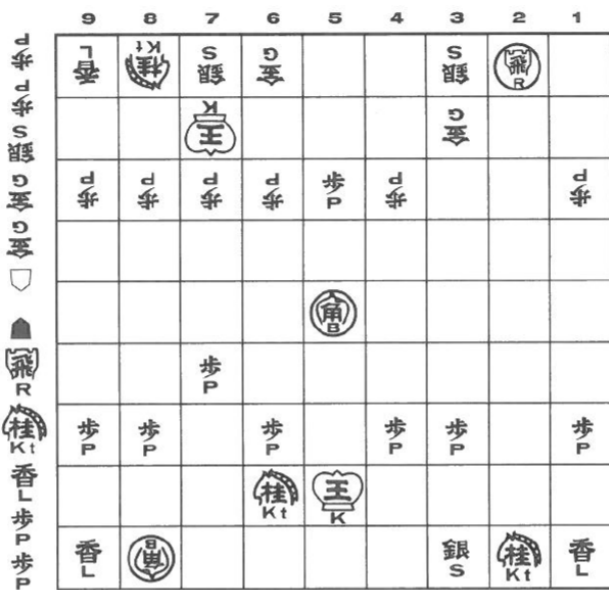
Obr. 01

Na obrázku č. 01 je znázorněn původní čínský kaligrafický zápis na japonských herních kamenech. Zároveň si lze povšimnout, že zatímco sloupce jsou označeny arabskými číslicemi, řady se značí japonsky. Z toho rovněž vyplývá problematičnost japonského oficiálního zápisu průběhu hry.⁹

Podle T. Leggetta i dalších osobností, které se podílely na zpřístupnění shogi západním hráčům, je kromě lokální specifičnosti hlavním problémem hry její jazyková nepřístupnost. Jednotlivé kameny, jak je ostatně východně od Indie zvykem, jsou označeny kaligrafickým znakem. Zatímco v Indii, kde má hra své kořeny, se používají figurativní nápodoby jednotlivých válečných/vojenských rolí (podobně též na západ od Indie), v Číně, Japonsku, Koreji atp. jsou tradičně kameny popisovány. Tento fakt svědčí v prvé řadě o tom, že asijská šlechta byla již ve středověku převážně gramotná, na rozdíl od šlechty evropské. Tato tradice ovšem přináší i jeden zásadní jazykový problém: je třeba ovládat základní znaky, aby bylo možné hře porozumět a/nebo si ji zahrát.

Obr. 02

Obr. 03

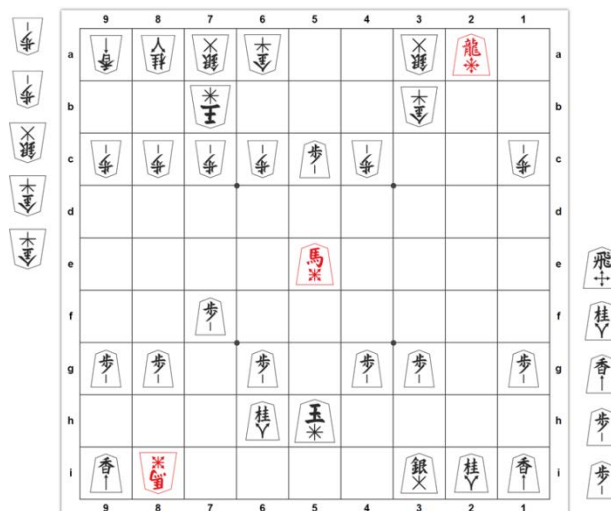
Tento v zásadě jazykový problém se mnoho západních hráčů pokouší alternativně řešit. Trevor Leggett, jakožto jeden z prvních celosvětově (tj. i v Japonsku) uznávaných hráčů shogi, se ve své knize *Japanese Chess. A Game of Strategy* pokusí o hybridní zobrazení, kdy slučuje obrazce užívané při šachovém značení s japonským kaligrafickým označením. Tam kde si nevystačí se standardními obrazci, volí alternativy, které ve své knize dále vysvětluje. Jeho cílem je evidentně nejen zpřístupnit hru v alternativní grafické podobě, ale též přimět hráče pozvolna porozumět čínským znakům a být tak schopen hrát hru v původní verzi. Na obrazové příloze č. 03 je viditelný tentýž záběr ze hry jako na obrázku č. 01, ovšem v původní úpravě T. Leggetta. Povýšené kameny označuje Leggett zakroužkováním a namísto japonských číslic používá číslice římské.

Leggettova snaha zpřístupnit tímto způsobem japonské šachy evropskému a americkému hráči vyústila v několik dalších pokusů na podobné bázi. Ani jeden model se však plně neujal.

⁹ Viz obrázek č. 02 – tento zápis, psaný tradičně shora dolů, znamená: Bílý král na 7x2; Černý povýšený střelec na 5x5.

Sami japonští hráči přišli s několika variantami. První z nich, tzv. studijní shogi, se tradičně využívá při výuce začínajících hráčů. Nová verze tzv. dobutsu shogi přináší navíc atraktivní designové provedení od Madooky Kitao (viz příloha 1).

V českém prostředí se počítačový grafik Filip Marek pokusil o zcela novou variantu, která by jednak zachovávala podobu japonských znaků, jednak se tvarově podobala nebo zcela odpovídala japonským kamenům, a jednak zpřístupnila jednoznačné instrukce ohledně pohybu figury. Podoba jím ztvárněných kamenů pronikla jako jedna z variant zobrazení i na prestižní herní server podporovaný Japonskou asociací shogi (JSA), dostupný na adrese 81dojo.com. Nejnovější varianta má navíc regulérní herní rozměry

Obr. 04

a lze ji tedy využít i při oficiálních soutěžích (viz obrázek č. 04¹⁰).

Pod patronací Filipa Marka vznikla rovněž Česká asociace shogi (CAS)¹¹, která slučuje registrované hráče a zároveň se snaží poskytnout komplexní podporu zájemcům o hru a obecně též propagovat hru v českém prostředí.

1.2 Literatura v překladu

Ve chvíli, kdy byly překonány základní jazykové problémy vyplývající z podoby kamenů, bylo třeba zpřístupnit i další termíny spojené se hrou shogi českému čtenáři, resp. hráči. Od počátku přitom potencionální překladatel musel počítat s několika základními problémy.

1. Japonské pojmenování je velmi specifické, často založené na metafoře nebo metonymii, která nemusí být snadno převoditelná do jiného jazyka.
2. Kulturní rozdíly nenapomáhají překladu.
3. Napříč kontinenty se vytvořilo několik relativně nezávislých názvosloví, která jsou všechna odvozena od původní japonské podoby, ale mohou se i výrazně lišit.
4. S ohledem na české prostředí, kde znalost japonštiny není běžná, je třeba očekávat výrazný vliv anglického názvosloví, které bude v různých podobách kolovat mezi stávajícími hráči

Ve vztahu k překladu japonské terminologie a vytváření nové české terminologie probíhalo a probíhá hned několik aktivit. Zpočátku bylo stěžejní vytvoření informační platformy. Ta vznikla právě v souvislosti se založením CAS, tedy asociace úzce navázané na mezinárodní asociace šógi včetně japonské JSA. S ohledem na modelového hráče stránky (v českém jazyce) zpřístupňují především základní termíny a podklady pro orientaci ve hře.

Další významnou a pokročilou aktivitou, bylo vytvoření českého YouTube kanálu CAS¹², kde by byla prezentována významná instruktážní videa vztahující se ke hře šógi, přeložená do českého jazyka. Právě o tento projekt se opírá analýza názvosloví šachových hradů v poslední části článku.

Vrcholem současných snah je vytvoření knižní publikace, která by na jedné straně odpovídala současným potřebám českých hráčů, na straně druhé měla alespoň zčásti kodifikační potenciál. S ohledem na to, že do

¹⁰ Zde opět tentýž záběr ze hry jako na obrázky č. 01 a č. 03.

¹¹ Viz <http://cas.shogi.cz/>.

¹² Český YouTube šógi kanál, jehož současnými autory a přispěvateli jsou Filip Marek a Pavel Martinec, viz: <https://www.youtube.com/channel/UCvKJ5TSNTM6yWla660tuRHA>.

současné chvíle existuje ve vztahu k české terminologii japonského šachu pouze úzus (s výjimkou toho, že písemné zachycení termínů na YouTube kanálu CAS lze vnímat jako pokus o ukotvení, když ne přímo o kodifikaci konkrétní podoby), a ten je navíc mnohdy roztržštěný, protože přejímaný z různých jazykových kontextů, jeví se potřeba kodifikace jako věc velmi aktuální.

Paralelně probíhají práce na několika knižních projektech:

1. Překlad terminologického slovníku: Hidetchi: *Japanese-English Shogi Dictionary* (překlad: Long Do, CAS)
2. Překlad odborné instruktážní knihy: Leggett: *Japanese Chess. The Game of Shogi* (překlad a grafická úprava: Pavel Martinec a Filip Marek, oba CAS)

Druhý ze zmiňovaných projektů se blíží do finální fáze a oba autoři očekávají, že by se podoba díla v českém jazyce mohla objevit v průběhu roku 2018.¹³ Z kulturního i jazykového důvodu se zdá být volba respektovaného textu amerického autora velmi vhodná. Ostatně je to právě angloamerický jazykový prostor, z něhož k nám spontánně nejčastěji pronikají termíny vztahující se ke hře šógi, což s sebou přináší i některé negativní následky. Například v hráčském úzu najdeme termín *medvěd v díře*, tedy doslovný překlad anglického termínu *bear in the hole*, který je ale rovněž pouze doslovným překladem japonského termínu *anaguma* s významem jezevec. V tomto konkrétním případě pak s ohledem na úzus nelze chybu korigovat a je třeba termín *medvěd v díře* respektovat i přesto, že se jedná o chybnou interpretaci metaforické povahy japonského jazyka.

Respektování panujícího úzu je obecně jedním z problémů, který se promítl jak do překladů Leggettovy knihy, tak překladů Hidetchiho instruktážních videí na YouTube kanálu CAS.

Kromě zmiňovaného příkladu japonské *anagumy* se jedná například o případ figur generálů. V šógi existuje figura zlatého a stříbrného generála, v literatuře se pak tento termín běžně zkracuje, v anglickém jazyce na *gold* a *silver*. Logickým vyústěním, s ohledem na to, že se jedná o zkratku delšího termínu, by bylo přeložit termíny do češtiny jako *zlatý* a *stříbrný* (generál). Ovšem sémantická nejednoznačnost anglického termínu způsobila, že se v úzu běžně objevují termíny *zlato* a *stříbro*, které bylo opět třeba respektovat.¹⁴

2 Názvosloví

V poslední části článku se selektivně zaměříme na povahu názvosloví japonského šachu a na jeho překlad do českého jazyka. Ideální prostor pro úvahu nad genezí názvosloví poskytuje názvosloví šachových hradů. Názvy hradů v šógi jsou v porovnání se západním šachem velice rozmanité, což vyplývá z podstaty hry samé, kdy stavba hradu a ukrytí krále v něm je stěžejní součástí většiny šachových otevření v šógi, takže se za staletí hráčské praxe vyvinulo mnoho struktur hradů i strategií při jejich stavbě. Způsob stavby a podoba hradu se pak v mnoha případech promítá do jeho pojmenování, a to kromě tvaru a funkce také včetně kvality a funkce využitých stavebních kamenů.

První typ názvosloví šachových hradů, na který se zaměříme, je odvozený od místa původu nebo konkrétního hráče, který jej využíval. Množství názvů odkazujících jednak na původce, jednak na krajiny původu, dokumentuje vysokou prestiž, které se v Japonsku dostává tradici jako takové (dějinám krajiny zvláště). Z japonských tradičních i novodobých cestopisů, z nichž zřejmě nejslavnější je Bašóova *Úzká stezka do vnitrozemí*, jednoznačně vyplývá, jak podstatná je pro japonskou kulturu paměť krajiny. Podobně se tato tendence promítne i do šachové terminologie.

Názvy hradů jako *král z Hayasaki*, *král z Yonenagy* nebo *nakaharský král* svědčí také o tom, co je tradičně vlastní jakémukoli japonskému umění (šógi nevyjímaje): výuka v tradičních mistrovských rodinách a hluboká úcta k tradičním postupům.

¹³ Překlad základního textu i grafická úprava obrazových materiálů je již u konce, a jsou vyjednána práva na české vydání.

¹⁴ Případů, kdy bylo třeba zohlednit a respektovat panující úzus bylo a je více, pro ilustraci uvádím pouze některé konkrétní příklady.

Podobně se objevují jednak názvy hradů podle reálných historických fortifikací (*Mino* a *Yagura*) a jejich variace podle mistra, který je vymyslel, případně používal, zdokonalil atp. Odtud pochází například pojmenování *Masudovo Mino*, *Kimurovo Mino* nebo *Tajiriho Mino*.

		歩		歩
歩	歩		歩	
	角	玉		金
香	桂	銀	金	

Tab. 1

歩	歩	歩	歩	歩
	銀	玉	銀	
金				金

Tab. 2

		歩		歩
歩	歩		歩	
	角	金	銀	金
香	桂		玉	

Tab. 3

			歩	
歩	歩	歩		歩
金		銀	玉	
	金		桂	香

Tab. 4

V japonském názvosloví nebo obecně v japonském jazyce dochází často k obraznému pojmenování skutečnosti. Využívány jsou rovnoměrně jak metaforická, tak metonymická pojmenování. K metonymii lze například řadit pojmenování hradu podle názvu kamene, který využíváme při jeho stavbě. Jestliže tedy například při stavbě hradu využíváme v klíčové pozici zlatého generála, lze očekávat, že celý hrad ponese jeho jméno a bude označen jako zlatý. Odtud například *zlatá Yagura* či *stříbrná Yagura*.

Kombinováním metaforického a metonymického pojmenování skutečnosti pak mohou vzniknout názvy jako *stříbrná koruna*, kdy v souladu s výše uvedeným metonymickým postupem je tato varianta hradu *mino* označena jako stříbrná, zároveň je ale zohledněna pozice *stříbrného generála* a zcela v souladu s českým metaforickým pojmenováním *hlava postele* apod., je vrchol hradu (tedy jeho nejvzdálenější část z pohledu hráče) vnímán jako jeho hlava, a tedy *stříbro* těsně pod vrcholem hlavy hradu může být označeno jako *stříbrná koruna*.

Mezi názvy hradů vzniklé metaforickým pojmenováním bychom mohli řadit například *lod'*, *kačeří nohy* nebo hrad s názvem *krab*. *Lod'* (obrázek T1) zcela viditelně napodobuje tvar lodí, na níž se plaví král (označený černě). Podobně v obrázku T2 jasně vidíme roztažené kačeří nohy. Hrad s názvem *krab* (obrázek T3) je v tomto smyslu specifický, protože se nejedná o pojmenování na základě tvarové podobnosti, ale na základě pohybových možností klíčové figury. Král (označený černě) se zde může pohybovat pouze zprava doleva, chodí tedy do strany, podobně jako krab.

Z výše popsané metafory, kdy vzdálenější vrchol hradu vnímáme a pojmenováváme jako jeho hlavu, jasně vyplývá, že jedním z podtypů běžně užívané metafory je antropomorfizace. Ta je v rámci názvů jednotlivých typů a podtypů hradů rozpracována často velmi detailně. U *mino s drdolem* (obrázek T4), vidíme, že metafora přestává být obecná a soustředí se v rámci antropomorfizace na detailní popis. Vysunutý pšec nad králem tak může být pojmenován jako drdol. Podobně *holé mino*, též plešaté (obrázek T5), odvozuje svůj název od toho, že pole nad králem je neobsazené a chybí na něm pšec.

Přestože při pojmenování šachového opevnění jde již vlastně o metaforu, v japonském šachu se v rámci pojmenování hradu využívá toho, že hrad je ve své podstatě obytný objekt. Proto se některé druhy hradů

nazývají jako domy, například *centrální dům* pro hrad umístěný ve středu obranné linie. A tato metafora je nadále rozvíjena, odtud například *dívka v domě*.

歩	歩	歩		歩
		銀	玉	
	金		桂	香

Metafora hradu jako budovy se ale, podobně jako antropomorfizační postupy, rozvíjela do takové hloubky, že byly v jejích mezích pojmenovány nejen hrady, ale i jejich části. Zde například pojmenování spodní části hradu *stříbrná koruna* jako *předpokoje stříbrné koruny*.¹⁵

Tab. 5

Závěr

V rámci článku jsme se zaměřili na shrnutí současných českých snah v oblasti popularizace japonského šachu, a to především v poloze jazykové. Rozrůstající se komunita českých hráčů šogi a její rozšířený terminologický úzus si vynucuje určitou míru kodifikace šachových termínů. Situace je současně řešena několika způsoby. V první řadě se jednalo o zpřístupnění herní plochy a herních kamenů jejich grafickou úpravou, dále se pak jedná o překladové snahy konkrétních členů CAS, přičemž mezi nejvýznamnější projekty patří překlady významných videí o japonském šachu a jejich prezentace na YouTube kanálu CAS. Za velmi podstatné je nutno považovat i překlad odborné knihy *Japanese Chess. The Game of Strategy* T. Leggetta.

V poslední části jsme se pak selektivně zabývali specifickou povahou japonské šachové terminologie a jejího překladu do českého jazyka.

Literatura

LEGGETT, T. *Japanese Chess. The Game of Shogi*. Tuttle Publishing, North Clarendon, 2009.

HIDETCHI. *Stavba hradů 1: Hrad pro dvojí statickou věž*. [online, cit. 9. 2. 2018]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=EVOW5Ap_dtA&list=PLhhEM7j9Jsy_v9UDxMyvoEmW6gbbV-jqv.

HIDETCHI. *Stavba hradů 2: Pohyblivá věž proti statické věži*. [online, cit. 9. 2. 2018]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=dSRNaGH2C-M&list=PLhhEM7j9Jsy_v9UDxMyvoEmW6gbbV-jqv&index=2.

HIDETCHI. *Stavba hradů 3: Statická věž proti pohyblivé věži*. [online, cit. 9. 2. 2018]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=zTwYvde_z_I&list=PLhhEM7j9Jsy_v9UDxMyvoEmW6gbbV-jqv&index=3.

HIDETCHI. *Stavba hradů 4: Statická věž proti pohyblivé věži*. [online, cit. 9. 2. 2018]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=TONfpD8Ugm8&index=4&list=PLhhEM7j9Jsy_v9UDxMyvoEmW6gbbV-jqv.

Zdroje obrazových materiálů

Obrázky č. 01, 02, 03: LEGGETT, T. *Japanese Chess. The Game of Shogi*. Tuttle Publishing, North Clarendon, 2009. p. 124–125.

Obrázek č. 04: LEGGETT, T. *Shogi. Hra japonského šachu*. (překlad Pavel Martinec, grafická úprava Filip Marek. Dosud nepublikováno).

¹⁵ Soupis názvů hradů včetně jejich anglických a japonských ekvivalentů naleznete v příloze 2.

Příloha 1:**Madoka Kitao: Dobutsu šógi v zeleném lese (Dobutsu Shogi in the Greenwood)¹⁶**

Dobutsu šógi Madoky Kitao existují v několika variantách od šachovnice 3x4 s 8 figurami, až po standardní verzi hry s šachovnicí 9x9 a 40 figurami.

Příloha 2:**České názvy hradů v japonském šachu a jejich anglické a japonské ekvivalenty**

Japonský přepis / Hepburnův přepis	Anglický název	Český název
Mino-Gakoi	Mino Castle	Mino
Taka-Mino-Gakoi	High Mino Castle	Vysoké Mino
Gin-Kammuri	Silver Crown	Stříbrná koruna
Kata-Mino-Gakoi	Half Mino	Poloviční Mino
Hirame-gakoi	Flat Fish	Placatá ryba
Yon-Mai-Mino	Diamond Mino/4-piece Mino	Diamantové Mino
Gin-Mino-Gakoi	Silver Mino	Stříbrné Mino
Chonmage-Minooi	Topknot Mino	Mino s drdolem
Bozu-Mino	Bald Mino	Holé Mino
Kabuto-Mino	Headpiece-Mino	Mino s přílbou
Haya-Gakoi/Sante-Gakoi	rapid-casteling/3-move casteling	Rychlé opevnění
Kin-Mino-Gakoi	Gold Mino	Zlaté Mino
Kimura-Mino	Kimura's Mino	Kimurovo Mino
Suso-Gatame	Hem Deffense	Lemovaná obrana
Anaguma-Gakoi	Bear in the hole	Anaguma
Yagura	Yagura castle	Yagura
Kin-Yagura	Gold Yagura	Zlatá Yagura
Gin-Yagura	Silver Yagura	Stříbrná Yagura
Sou-Yagura	Complete-Yagura	Úplná Yagura

¹⁶ Obrazový materiál dostupný z: http://shop.nekomado.com/upload/save_image/10061629_59d730dc91743.jpg File:Picswiss SZ-27-19.jpg [online]. [cit. 2018-09-02].

Yon-mai-Yagura	Four-piece Yagura	Yagura se 4 kameny
Gin-tachi-Yagura	Silver standing Yagura	Vzpřímená stříbrná Yagura
Kikusui-Yagura	Kikusui-Yagura	Kikusui-Yagura
Nagare-Yagura	Flowing Yagura	Plovoucí Yagura
Hekomi-Yagura	Hollow Yagura	Nízká Yagura
Hishi-Yagura	Diamond Yagura	Diamantová Yagura
kato-Yagura	Half/Amano´s Yagura	Poloviční Yagura
Kani-Gakoi	Crab Castle	Krab
Gangi	Snow Roof	Sněžná střecha
Migi-Gyoku	Right Hand King	Král po pravé ruce
naka-Zumai	Central house	Centrální dům
Ahiru/Kin-Biraki	Duck Legs/Spreading golds	Kaččí nohy
nakahara-Gyoku	Nakahara´s King	Nakaharský král
Kin-Musou	Peerless Golds	Nesrovnatelní zlatí
Migi-Yagura	Right-Hand Yagura	yagura po pravé ruce
Funa-Gakoi	Boat Castle	Lod'
Hako-Iri-Musume	Girl in the house	Dívka v domě
Tenshukaku-Mino/Hidari-Mino	Tower Mino/Right hand Mino	Věžní Mino
Masuda-Mino	Masuda´s Mino	Masudovo Mino
Yonenaga-Gyoku	Yonenaga´s King	Král z Yonenagy
Hashi-Mino-Gakoi/Kushi-Katsu-Gakoi	Edge Mino Castle/Kushi-katsu Castle	Okrajové Mino
Ibishia-Anaguma	Static Rook Anaguma	Anaguma se Statickou věží
Yon-Mai-Anaguma	4-piece Anaguma	Amaguma se 4 kameny
Biggu-4	Big Four	Velká čtyřka
Hayasaki-Gyoku	Hayasaki´s King	Král z Hayasaki
Tajiri-Anaguma	Tajiri´s Anaguma	Tajiriho Anaguma
Mireniamu-Gakoi	Millenium	Milénium
Kuuchuu-Roukaku	Aetial Tower	Vzdušná věž
Yon-Dan-Hashi-Gyoku	4th rank Edge King	Postranní král ve 4. řadě

SOUDOBE TENDENCE V URBANONYMII TEPLICE

Ludmila Mráčková

Summary

Urbanonymy of the city of Teplice is a long story whose last chapter is taking place right now. This article describes the final specific steps of this story. It is necessary to bring some structure and order into the new local street names, but unfortunately this has not happened yet.

Úvod

Ve své diplomové práci jsem se v úvodu vyjádřila takto: „Okrajovou motivací je pro mě také snaha dokázat, že pokud se současné vedení města brání určitým pojmenováním a přejmenováním ulic a míst podle významných teplických rodáků a obyvatel, jde proti trendům honorifikačního pojmenování v historii města Teplice.“¹

V práci nakonec na důkaz nezbyl prostor, proto byl cíl odložen a stal se předmětem právě tohoto příspěvku. V představené studii se nejdříve věnuji historickým souvislostem bezprostředně souvisejícím s tématem, poté se věnuji stavu současnému, přičemž na základě srovnání vyvozují závěry a doporučení.

Co se týče dostupných informací k tématu, město Teplice nemá sepsaný svůj uličník. Jako snadno dostupný veřejný zdroj teplické urbanonymie je možno nalézt pouze webovou stránku založenou v roce 2016 gymnaziální třídou (jednalo se patrně o školní projekt), která ovšem obsahuje z části strohé a z části ne zcela dopracované údaje o názvosloví. Tématu se též věnovaly dvě na sebe navazující diplomové práce, a to práce Zuzany Taliánové (2011) a Ludmily Mráčkové (2016). Vyhledávání zdrojů vyžadovalo náročnou práci v archivech, kde se příslušná zaměstnankyně vyjádřila eufemisticky o „nepříliš utříděné záležitosti“.

Se stoupajícím podezřením na nesystematické pojmenovávání ulic proběhla komunikace se zaměstnankyní stavebního úřadu. Ta doložila, že ona i její předchůdkyně vymýšlely názvy ulic podle vlastních nápadů s notickou, že na Městském úřadu v Teplicích vše probíhá „tak trochu živelně“. Odpověď na dotaz, zda se řídily nějakými pravidly či doporučením, byla (vyjma zmínění zákona o obcích) záporná. Zaměstnankyně dokonce vyjádřila domněnku, že v zákoně o obcích je stanoveno, že ulice musí mít jednoslovný název (a z toho důvodu jednoslovné názvy navrhla). Uvedená domněnka je však nesprávná, neboť omezení se týká pouze zákazu pojmenování podle žijících osob a podle již existujícího identického názvu.

Pojmenování tří nejmladších teplických ulic

V únoru 2015 se na zastupitelstvu města jednalo o pojmenování tří nových ulic v oblasti na Valech. Návrhy byly předloženy tři. Opoziční zastupitel ze sdružení Volba PRO! Teplice navrhoval, aby názvy nesly odkazy významných osobností novodobých dějin našeho státu s vazbou na Teplice: Fajtlova (František Fajtl byl studentem teplické obchodní akademie, přičemž za druhé světové války bojoval jako stíhací pilot v řadách vojenského letectva britských ozbrojených sil RAF a později v leteckých jednotkách v SSSR), Kubínova (Pavel Kohn Kubín studoval na místní obchodní akademii, později bojoval také v řadách RAF) a Třeštíková

¹ MRÁČKOVÁ, Ludmila. *Historie a současnost vlastních jmen ulic v Teplicích*. Hradec Králové, 2016.

(Dušan Třeštík se narodil v Sobědruhách, studoval na teplickém gymnáziu a stal se významným českým historikem).

Další teplický zastupitel za TOP 09 přednesl návrh pojmenovat příslušné ulice: Johnova, Pauliho a Waageho. I tato jména mají vztah k Teplicím, ve všech třech případech se jedná o návrat k německým názvům ulic před rokem 1945. Např. Franz Waage byl tehdejší starostou Šanova, zasloužil se o založení sboru dobrovolných hasičů v Šanově, a také se významně podílel na ustanovení šanovského hřbitova, který byl uveden do provozu v roce 1879 (dnes hřbitov v Bystranech, kde je pohřben).

Ani pro jeden ze zmíněných návrhů nebyla nalezena podle Málka (2015) dostatečná podpora, proto přišel na řadu návrh stavebního úřadu. Jeho vedoucí uvedla, že by bylo dobré pokračovat v započatém trendu pro tuto lokalitu, a to s ohledem na sousední, již fungující ulice. Jinými slovy řečeno, pokračovat v užití jmen historických osobností českých dějin spjatých s městem Teplice (Jakoubek z Vřesovic, Zikmund ze Smiřic a Albrecht z Kolovrat).

Přestože byl vznesen argument, že si s těmito názvy lidé spojí jiné osobnosti (například výrazně známějšího Zikmunda Lucemburského), navíc právě tato byt' česká jména patří osobám, které kromě samotného vlastnictví Teplic městu nic zajímavého nepřinesly, tyto návrhy byly přijaty a odhlasovány (s hlavním argumentem, že se jedná o názvy jednoslovné, a tedy se nekomplikuje činnost úředníkům, poště apod.).

Současné nejmladší názvy ulic vycházejí z návrhu pojmenování podle vlastníka města Teplice v roce 1437 Jakoubka z Vřesovic jako Jakoubkova, Albrechtova podle vlastníka Teplic v roce 1506 Albrechta z Kolovrat a Zikmundova podle vlastníka města v roce 1523 Zikmunda ze Smiřic.

Další pojmenování

Před těmito nejmladšími ulicemi byly v nedávné době pojmenovány dvě skupiny ulic. Nejdříve se jednalo o tři sousedící ulice na kraji města Severní, Jižní a Východní. Jsou lokalizovány všechny na severu obce a Východní má lomený tvar takový, že je orientovaná postupně do všech světových stran.

Historie

V historii Teplic se přitom setkáváme s tendencemi, na které by bylo možné navazovat. Jako u jiných (zejména původně sudetských) měst zde došlo k několika vlnám přejmenování.

Historicky největší vlna přejmenování se uskutečnila po skončení druhé světové války v roce 1945. Německé názvy byly komisí nahrazeny českými pojmenováními. Komise měla pro svou činnost stanoveny tyto zásady:

- > vhodné a zažité české názvy ulic a náměstí byly ponechány;
- > ponechání a rozšíření pojmenování, která zdůrazňují lázeňský ráz města (koncepční záležitost, kterou by město dnes zvláště potřebovalo);
- > pojmenování okrajových ulic podle směru, kterým vedou, např. Pražská, Dubská, Novosedlická (na tento koncept se dalo navázat právě při pojmenování ulic podle světových stran);
- > rozdělení města na skupiny se systematizovanými názvy (Mezi Bílinskou a Pražskou ulicí se zaváděly názvy po významných státnících, mezi Pražskou a Doubravskou ulicí po hudebních skladatelích, mezi Doubravskou ulicí a Masarykovou třídou po spisovatelích, mezi Masarykovou třídou a nádražím po osobnostech spjatých s ukončením války, mezi nádražím a Dubskou ulicí po výtvarných umělcích, mezi Dubskou a Duchcovskou ulicí po význačných osobách, mezi Duchcovskou a Bílinskou ulicí po městech a státech.).

Další důležitá etapa přejmenování proběhla v roce 1991. I zde se při výběru nových názvů přihlíželo jednak k charakteru označení ulic v části města, kde k přejmenování dochází, aby byla zachována jednotnost názvů (i když např. v Trnovanech jsou názvy velmi nesourodé, v Proseticích panovaly úvahy, zda přejmenovat pouze některé ulice či všechny – výsledný stav vycházel z druhé varianty). Přihlíželo se také k podnětům občanů.

Doporučení

Milan Harvalík uvádí (Harvalík 2004: 33), že stejně závažným problémem jako je přejmenovávání, je též otázka zásad pro nově pojmenované ulice, náměstí a veřejné prostory ve městech menších až středních.

Jeden z prvních základních požadavků pro volbu jména je nasnadě. Vybraný název by měl mít nějakou vnitřní či vnější spojitost s danou obcí. Pokud se jedná o motivovanost podle osobnosti, doporučuje se vybírat jména místních rodáků nebo osob, která mají k danému prostoru nebo aspoň lokalitě určitý vztah. Tím se předchází zejména stereotypním pojmenováním.

Dalším zdrojem, který Milan Harvalík uvádí jako doporučeníhodný v téže kapitole, je užití stávajících pomístních jmen, a to v co největší míře (např. ulice Na Vršku, U Potoka, U Koupaliště, U Katovny). Často se jedná o určení polohy vzhledem k současné nebo již zaniklé skutečnosti. Uvedený postup však s sebou nese více výhod. Název ulice utvořený převzetím nebo upravením pomístního jména je pro obyvatele vžitý a blízký. Nedochozí tedy k často problematickému a složitému procesu začleňování nově vzniklého pojmenování do běžné komunikace. Zároveň se tím předchází záměnám úřední podoby místního pojmenování a neoficiálního názvu.

Obě zmíněná doporučení mají mimo jiné společné to, že podporují vytváření vztahu k ulicím a obecně k dané lokalitě (obci, městu apod.). Z dalších doporučení stojí za zmínku doplnění např. názvů ulic na plechových tabulkách doplňkovou cedulí s vysvětlením daných pojmenování. Uvedený postup byl již realizován v některých částech Prahy či Brna.

Literatura

HARVALÍK, Milan. *Synchronní a diachronní aspekty české onymie*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2004, 161 s. ISBN 80-200-1253-2.

MÁLEK, Petr. *Teplice budou mít tři nové ulice na Valech, pojmenování není jednoznačné*. In: *Teplický deník.cz*, 24. 2. 2015 [online]. February 25, 2016. Dostupné z: http://teplicky.denik.cz/zpravy_region/teplice-budou-mit-tri-nove-ulice-na-valech-pojmenovani-neni-jednoznacne-20150224.html

MRÁČKOVÁ, Ludmila. *Historie a současnost vlastních jmen ulic v Teplicích*. Hradec Králové, 2016. 78 s. Diplomová práce. Pedagogická fakulta univerzity Hradec Králové. Vedoucí práce PhDr. Jiří Zeman, Ph. D.

TALIÁNOVÁ, Zuzana. *Urbanonyma města Teplice*. Ústí nad Labem, 2011. Diplomová práce. Pedagogická fakulta Univerzity J. E. Purkyně. Vedoucí práce Mgr. Patrik Mitter, Ph. D.

ZOBRAZENÍ POSTAV NACISTŮ VE VYBRANÝCH DÍLECH ČESKÉ LITERATURY 20. STOLETÍ

Jan Roušar

Summary

The study discusses the depiction of Nazi characters in Czech prose. The topic of the paper is drawn from materials of diploma thesis. The studied theme is basically divided into four parts. The work diverse ways of depicting Nazi characters on the scale from schematic to more vivid approach. Different tendencies towards this theme has been changing in the context of the historical periods and the respective genre.

Představená studie vychází z materiálu připravované diplomové práce, jejímž tématem je literární zobrazení postav nacistů ve vybraných dílech české literatury 20. století.¹

Periodizace

Moje diplomová práce by měla být rozdělena do pěti částí. První část se zabývá literárním zobrazením postav nacistů v období tzv. třetí republiky (1945 – 1948). Druhá část se věnuje literárnímu zobrazení postav nacistů v dílech tzv. socialistického realismu z období padesátých let 20. století. V tomto období se na základě schematismu užívaného při zobrazování postav etablovala „postava nacisty – násilnického primitiva“. Nejobsáhlejší část mé práce tvoří kapitola, týkající se šedesátých let (s přesahem do konce let padesátých), neboť v této době dochází v důsledku uvolnění politiky komunistického režimu ke všeobecnému rozkvětu českého umění (nová vlna šedesátých let), včetně literatury. Výše uvedené umožnilo mimo jiné nové přístupy ke zobrazování postav nacistů, protože v první polovině padesátých let by například nebylo možné uvést do oficiální literatury kladnou německou postavu dočasně sympatizující s nacismem či naopak Čecha podléhajícího nacistické ideologii. Dalším obdobím zachyceným v mé diplomové práci je normalizace. V této době dochází k rozdělení literatury na oficiální, samizdatovou a exilovou. Zatímco díla samizdatová a exilová navazují svojí kvalitou na tvorbu šedesátých let, oficiální proud se do značné míry vrací ke schematismu padesátých let. Teprve po sametové revoluci se opět uvolňují podmínky umělecké tvorby a publikovat mohou např. autoři dříve zakázání.

Postavy nacistů v literatuře období třetí republiky (1945 – 1948)

Za nejvýznamnější prozaické dílo tohoto období, v němž se vyskytují postavy nacistů, lze považovat sbírku povídek **Jana Drdy** *Něma barikáda*. V této době sloužily postavy nacistů jako jednoznačný obraz nepřítele, přičemž sama německá národnost se stávala synonymem nacistické ideologie. Nacisté, kteří jsou hlavními postavami povídek *Zákeřník* (Walter) a *Až vstanou mrtví* (Willy Obermayer), reprezentují každý jiným způsobem nacistické zlo. Walter je jednoznačnou postavou-definicí, čili ztělesněním zla, neboť se neštítí zastřelit české děvčátko a poté, co je zajat českými odbojáři, své oběti ještě plivne do obličeje. Postava Willyho je pojata autorem poněkud hypotetičtěji, Willy se ve svých vnitřních monologech jakoby rozchází s nacismem, ale hlavní příčinou tohoto názorového vývoje není morální rozhořčení, ale porážka Německa a především

¹ K tématu jsem dospěl prostřednictvím četby děl Arnošta Lustiga (poznámka autora).

obavy o vlastní osud. Willy projevuje alibismus, když odmítá přiznat svůj podíl na vyhlazovací akci v české vesnici a naopak zdůrazňuje, že byl jen strážným (účastnil se také rabování). Tato postava umírá symbolicky strachem při přepadení kolony Wehrmachtu partyzány ve výše uvedené vesnici.

Postavy nacistů v období stalinismu (1948 – cca 1958)

V české oficiální literatuře padesátých let se projevuje schematismus a ani díla, zabývající se reflexí nacismu nejsou výjimkou. Jako vzor socialisticko-realistického románu sloužil *Nástup Václava Řezáče*. V něm autor zobrazuje nacismus v postavě Elsy Magerové, která je v duchu tehdejšího schematismu přímo ztělesněním zla. Tuto postavu lze tedy jednoznačně zařadit jako postavu-definici. Ačkoli se jedná o ženskou postavu, stylizuje autor její promluvy do podoby vulgární a její chování jako násilnické. Ihned po příchodu českých kolonistů se stává hlavou nacistické podzemní organizace, uteče z eskorty, přičemž postřelí revolučního gardistu, poté vyhledá bývalého městského tajemníka Tietzeho, odpůrce nacistů z konzervativních pozic, jehož násilím přinutí, aby ji ukrýval, což on ze zbabělosti učiní. Mezitím organizuje další sabotážní akce, například hromadnou otravu dobytka. Fanatismus ji neopouští ani ve chvíli, kdy jsou ostatní Němci rozhodnuti se vzdát, kdežto ona chápe porážku nacismu pouze jako dočasnou. Během svého definitivního zadržení se opět vehementně brání. Je zajímavé, že její osud nekončí smrtí, jak by se dalo u postavy tohoto typu v době schematismu padesátých let očekávat, ale pouze zatčením. Autor zvolil takový konec nejspíš proto, že se jedná o ženskou postavu a že chtěl demonstrovat morální převahu revolučních gardistů.

Podobnou postavou definicí je svobodník August Hill z románu *Karla Ptáčníka Ročník jednadvacet*. Protože se jedná o mužskou postavu, může být charakteristika násilnického primitiva rozvedena ještě podrobněji než v případě Magerové. Hillovo chování vůči totálně nasazeným je násilnické. Příznačný je i konec postavy, neboť Hill je na konci války během evakuace totálně nasazených zastřelen vojínem Lipinskim (přesvědčeným antifašistou) poté, co se pokusí zabít českého dělníka Kovandu.

Určitou variací tohoto typu postavy představuje Rottenführer Schulze Druhý z románu *Jiřího Weisse Na střeše je Mendelssohn*. Ačkoli jej lze zařadit jednoznačně jako postavu-definici – násilnického primitiva, z hlediska formálního se od předešlých typů postav odlišuje použitím moderních prozaických postupů. Čtenář neví téměř nic o jeho předchozích osudech, nezná ani jeho křestní jméno, ani důvod, proč se mu říká Schulze Druhý. Takto vyjádřené jméno postavy nejspíše slouží k vyjádření odosobnění nacistické mašinerie. Také úkol postavy souvisí určitým způsobem s moderní prózou. Schulze Druhý má přivést „učeného Žida“, který by mezi hudebními skladateli na střeše Rudolfa identifikoval Mendelssohna. Schulze Druhý však tento absurdní úkol plní důsledně a bez přemýšlení.

Postavy nacistů ve „druhé vlně“ české literatury s tématem 2. světové války a holocaustu (cca 1958–1968)

V šedesátých letech (a na konci padesátých let) dochází k velké diferenciaci postav nacistů v české próze. Jednak autoři zobrazují postavy německých nacistů bez schematismu předchozího období, jednak se věnují i dosud tabuizovanému tématu příklonu Čechů k nacismu.

Mezi autory této doby, zabývajícími se postavami německých nacistů, obzvláště vyniká **Arnošt Lustig**. Ten uvedl do české literatury kladnou německou postavu dočasně sympatizující s nacismem nebo postavu inteligentního nacisty. Jako příklad první kategorie slouží Verner Binde z povídky *Růžová ulice* ze sbírky *Noc a naděje*. Na rozdíl od postav padesátých let je Binde postavou-hypotézou, neboť se u něj projevuje rozpor mezi jeho alespoň počátečním nacistickým přesvědčením a lidským chováním k Židům (konkrétně ke staré Židovce Alžbětě Feinerové). Autorovým záměrem je ukázat, že i ve zlu přežívá lidskost. Verneru Bindeho lze dále zařadit mezi postavy dynamické, tedy ty, které se vyvíjí, což je opět rozdíl proti literárním postavám nacistů z předchozího období. Vývoj Bindeho probíhá od období, kdy byl přesvědčeným nacistou, jelikož jej tato ideologie nijak neomezovala, přes období pochybností po popravě nevlastního bratra kvůli poslechu

zahraničního rozhlasu, až po jednoznačné projevy nesouhlasu s nacismem. Uvedená změna se projevuje darem sardinek Alžbětě Feinerové a záchranou jejího života poté, co na ni fanatická nacistka Zrzavá Herta poštlala psa, aby ji zadával. Verner Binde tohoto psa zastřelí. Otázkou je historická předloha Bindeho postavy. Jeho literárně představené fyziognomické znaky i morální kvality mají styčné body se skutečnou osobou Theodora Hohause, vedoucího skladu potravin v Malé pevnosti Terezín. Zrzavá Herta je další významnou postavou této povídky. Na první pohled může být Zrzavá Herta srovnávána např. s Elsou Magerovou, ve skutečnosti mezi nimi existují značné rozdíly. Zatímco zlo u Elsy Magerové, pocházející z harmonické rodiny, je bezdůvodné, Zrzavá Herta si svým fanatismem kompenzuje trauma odloženého dítěte.

Dalším významným dílem Arnošta Lustiga je novela *Modlitba pro Kateřinu Horovitzovou*, v níž vystupuje postava inteligentního nacisty Bedřicha Brenskeho. Brenske vyjednává s bohatými americkými Židy, které nacisté zadrželi v Itálii a jejichž majetku se chtějí zmocnit. Jedná se o postavu-hypotézu, což vyplývá z faktu, že nelze jednoznačně určit, zda je přesvědčeným nacistou, např. za celý román se o Židech nevyjadřuje urážlivě, s výjimkou zmínky o židovských lichvářích pronesené v rozčilení. Na jedné straně je Brenskeho vystupování vůči Židům velmi zdvořilé, na druhé straně dopředu ví o jejich osudu, tedy i o tom, že mají být zplynováni. Brenske může být interpretován jako synekdocha kolektivní viny. Jeho zrůdnost spočívá v tom, že je – ač inteligentní člověk – ochoten pracovat pro mašinérii zločinné moci. Jeho protikladem je četař Emmerich Vogeltanz, násilnický primitiv, tato postava slouží ke zdůraznění Brenskeho kultivovanosti.

Dalšími postavami typickými pro literaturu tohoto období jsou Češi, kteří se přiklonili k nacistické ideologii. Jako první příklad bych uvedl Karla Kopfrkingla z novely **Ladislava Fukse** *Spalovač mrtvol*. Karel Kopfrkingl je postavou-hypotézou, poněvadž na jedné straně vyznává nacistickou ideologii (a v jejím jménu páchá zlo), na druhé straně není toto zlo vedeno nenávisť, nýbrž jej Kopfrkingl v duchu svých zvrácených představ interpretuje jako pomoc trpícím. Kopfrkingla lze zařadit jako postavu dynamickou, neboť se názorově vyvíjí. Na počátku je stoupencem masarykovské demokracie a humanistou, negativně ho však ovlivňuje jeho přítel z mládí inženýr Reinke, pod jehož vlivem se stává nejprve relativistou a nakonec přesvědčeným nacistou. Autor knihy navíc mistrně spojuje Kopfrkinglovo nové politické přesvědčení, tedy nacismus, s jeho původními mystickými názory, zejména s tvrzením, že smrt je vysvobození od utrpení. V důsledku toho Kopfrkingl zavraždí svou manželku a syna a pokusí se zabít i dceru, aby jako rasová míšenci netrpěli. Dílo končí Kopfrkinglovým zešilením.

Jiným typem českého nacisty v próze šedesátých let je Karel Humbl, hlavní postava románu *Trampoty pana Humbla Vladimíra Neffa*. Humbl se chová jednak jako kariérista, jednak má potřebu splynout s kolektivem. V období protektorátu se stává nacistou, protože by mu tato ideologie mohla přinést prospěch. Dokud jej nacismus nepostihne přímo ztrátou místa, je dokonce nacistou přesvědčeným. Poté se s nacismem vnitřně rozchází, ale navenek se projevuje stále stejně, tedy jako kolaborant a zbabělec. Na konci války se chce vzhledem k blížící se porážce Německa distancovat od nacismu a napíše protinacistický pamflet. Bojí se ho však odeslat. Nakonec to však udělá jeho otec, jemuž se vlastní syn vzhledem ke kolaboraci „zhnusil“. Na gestapu si oba počínají zbaběle, svalují vinu jeden na druhého a naopak vynášejí vlastní projevy loajality k nacistickému režimu. Karel Humbl je postavou-hypotézou vzhledem k jeho vnitřní rozporuplnosti. Autor románu se od postavy Humbla převážně distancuje, zároveň však pro něj nachází částečné pochopení. To snad vychází z toho, že Humblova zbabělost není jen podlá, ale je v ní i příměs „člověčenství“, neboť částečně ilustruje většinové postoje české veřejnosti, jež zůstávala za druhé světové války pasivní, byť Humbl jako otevřený kolaborant a po určitou dobu přesvědčený nacistou představuje extrém. Ačkoli autor bohatě líčí vnitřní život své hlavní postavy, lze Humbla označit za postavu ilustrativní, nep psychologickou, je to synekdocha lidské malosti.

Dále v šedesátých letech nastupuje generace spisovatelů, kteří druhou světovou válku nezažili nebo v jejím období byli dětmi, např. **Vladimír Körner**. Jeho novela *Adelheid* pojednává o vztahu dcery nacistického funkcionáře Adelheid Heidemannové a příslušníka protinacistického odboje Viktora Chotovického. Postava Adelheid je pojata nejednoznačně (postava-hypotéza), zejména pokud jde o její postoj k nacistické ideologii.

Na jedné straně pomohla svému bratrovi, jenž byl nacistickým fanatikem, na straně druhé nikdy otevřeně neprojevila sympatie k nacismu. Autor tedy pojímá Adelheid především jako oběť tlaku dějin.

Postavy nacistů v české literatuře období normalizace (1968 –1989)

Samizdatová a exilová tvorba navazuje na literaturu šedesátých let, o čemž svědčí např. postava Karla Kleinburgera z románu **Pavla Kohouta** *Hodina tance a lásky*. Kleinburgerův příklon k nacismu vyplývá z jeho původních politických názorů – konzervativního německého patriotismu – a dále ze zklamání z porážky Německa v první světové válce. Sám Kleinburger si nacismus idealizuje. Myslí si, že jde o pokračování konzervativní ideologie vilémovského Německa. O holocaustu neví. Domnívá se, že jsou Židé stěhováni do Polska, kde v budoucnosti pravděpodobně vznikne židovský stát. Přestože je jinak antisemitou, má dokonce výhrady ke krutému zacházení s Židy v ghettu, které považuje za odporující nacistické ideologii. Kleinburgera lze zařadit mezi postavy inteligentních nacistů druhé vlny české válečné prózy. Jedná se o postavu-hypotézu, poněvadž má celou řadu protikladných vlastností. Kleinburger je přesvědčeným nacistou, jenž nikdy nepochybuje o správnosti této ideologie, zároveň však odmítá projevy brutality (alespoň zpočátku). Zatímco na začátku nesouhlasí s násilnými projevy nacismu, v závěru souhlasí s vraždou maďarské židovky, baletky Anny Balontay, mladým fanatickým nacistou Wolfgangem Weissmüllerem.

Další postavy

V diplomové práci by dále měly být zpracovány další postavy nacistů. Jedná se především o Andrese Mayhöfera z románu **Jiřího Svetozára Kupky** *Rukojmí z Bella Vista* ze série o majoru Zemanovi. Postav Mayhöfera reprezentuje jednak návrat oficiální literatury období normalizace ke schematismu doby stalinismu, jednak nese znaky záporných postav západní komerční literatury, např. protivníku Jamese Bonda. Další postavou z literatury populárního charakteru je Hermann Kleingöring z románu **Jana Zábrany** *Vražda v zastoupení*. Tato postava je podobně jednostranná jako Mayhöfer, vyznačuje se i komickými rysy. Jedním ze zástupců postav literatury polistopadového období by mohl být Karel Kučera z románu **Jiřího Stránského** *Zdivočelá země*. Kučera slouží autorovi jako příklad sympatií některých Čechů k nacismu, přičemž tato postava kontrastuje s postavami německých antifašistů ve Stránského románu rovněž zastoupených.

Závěr

Česká literatura vymezeného období zobrazovala nacisty různým způsobem. Toto zobrazení záviselo vždy na kontextu doby. V době těsně poválečné, tj. v období tzv. třetí republiky (1945 – 1948), sloužily postavy nacistů jako obraz nepřítele a nacismus byl přímo ztotožňován s německou národností, což lze vidět ve sbírce povídek *Němá barikáda* **Jana Drdy**. Podobně schematicky se k postavám nacistů přistupuje i v oficiální literatuře padesátých let, kdy se etabluje postava nacisty – násilnického primitiva. Schematismus padesátých let v literárním zobrazení postav je dán navíc tehdejšími oficiálními uměleckými směry – socialistickým realismem. Literatura padesátých let již sice nezotožňuje nacismus a německou národnost přímo, ale německé kladné postavy (především němečtí komunisté) nikdy nepodlehly ani dočasně nacistické ideologii a vždy zůstávaly přesvědčenými antifašisty. Uvedený fakt dokládají obě vybraná díla, a to *Nástup* **Václava Řezáce** i *Ročník jednadvacet* **Karla Ptáčníka**. Pokud dochází v padesátých letech k posunům v zobrazení postav nacistů, například v románu **Jiřího Weisse** *Na střese je Mendelssohn*, jedná se o záležitost formy, nikoli obsahu. Naproti tomu v šedesátých letech se objevují velmi rozmanité typy postav nacistů od postav téměř kladných a postav inteligentních nacistů v díle **Arnošta Lustiga**, přes české příznivce této politické ideologie ve *Spalovači mrtvol* **Ladislava Fukse** a v *Trampotách pana Humbla* **Vladimíra Neffa**, či oběť tlaku dějin v *Adelheid* Vladimíra Körnera, až po postavu skoro parodickou v detektivce **Jana Zábrany** *Vražda pro štěstí*. V době normalizace dochází k rozdělení vývojových tendencí literatury, což se projevuje rovněž ve způsobu zobrazení postav nacistů. Na jedné straně se v románu **Pavla Kohouta** *Hodina tance a lásky* setkáváme

s vynikající psychologickou studií esesmana Karla Kleinburgera, na straně druhé se v oficiální literatuře vedle kvalitních děl (např. **Vladimíra Körnera**) vyskytuje i próza, která se svým schematismem téměř vrací k literatuře doby stalinismu, např. detektivka **Jiřího Svetozára Kupky** *Rukojmí z Bella Vista*. Po listopadu 1989 mohou autoři opět svobodně tvořit, což dokládá **Jiří Stránský** svým románem *Zdivočelá země*, v němž se opět věnuje příklonu některých Čechů k nacismu.

Literatura

- FOERSTER, E. M. *Aspekty románu*. Bratislava: Tatran 1971.
- FOŘT, B. *Literární postava*. Praha: Ústav pro českou literaturu AV ČR 2008.
- HODROVÁ, D. a kol. *Na okraji chaosu*. Praha: Torst 2001.
- KUBÍČEK, T. *Vyprávět příběh. Naratologické kapitoly k románům Milana Kundery*. Brno: Host 2001.
- MITOSEKOVÁ, Z. *Teorie literatury*. Brno: Host 2008.
- MOCNÁ, D. – PETERKA, J. a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl: Paseka 2004.
- NÜNNING, A. *Lexikon teorie literatury a kultury*. Brno: Host 2006.
- PAVERA, L. – VŠETIČKA, F. *Lexikon literárních pojmů*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc 2002.
- RIMMON-KENANOVÁ, S. *Poetika vyprávění*. Brno: Host 2001.
- STANZEL, F. *Teorie vyprávění*. Praha: Odeon 1988.

PRAVIDLA MLUVENÉHO PROJEVU V ČESKÉ TELEVIZI, TV NOVA A FTV PRIMA

Michal Schuster

Summary

The topic of the paper is a comparison of newsroom speech rules in the news broadcasting of public Česká televize and commercial TV Nova and FTV Prima. Current intensity and coherence of news and journalism effects in the media play an important role in our language awareness. It is the public service medium of Česká televize which has more complex speech rules developed for anchors, reporters and editors with a prevailing ambition to eliminate language defects in the news broadcasting including journalistic clichés. The state of media communication is controlled by professional language experts of Czech studies. The newsrooms of commercial televisions lack correspondingly elaborated methods and the final state of texts - both content and language-wise - is decided by editors who are typically not language experts.

Tématem příspěvku je srovnání redakčních pravidel mluveného projevu ve zpravodajství veřejnoprávní České televize a komerční TV Nova a FTV Prima. Současná intenzita a soustavnost působení zpravodajství a publicistiky v médiích sehrávají významnou roli v našem povědomí o jazyce. Mediální komunikáty tedy bezprostředně působí na vytváření jazykové kultury. Přitom si však ani mnozí novináři tuto svou odpovědnost neuvědomují.

Uplatnění médií ve společnosti s sebou nese řečeno slovy Fr. Daneše „renesanci veřejně mluveného slova“ (Daneš, 2009, s. 116). Fr. Daneš dodává, že stále nemůžeme být s průměrnou úrovní mluvených projevů spokojeni. Podle významných lingvistů (Čechová, 2017, Palková, 2008, Chloupek, 1978, Hoffmannová a Čmejková, 2011) představuje spisovný jazyk pro rozhlasové posluchače a televizní diváky hodnotu, kterou je třeba střežit. Proto veřejnost chce slyšet jazyk tvarově spisovný a stylově vybroušený. Provokují je například opakovaná vycpávková slova, silně vnímají fonetickou stránku mluvených projevů, všímají si nedbalé výslovnosti.

Zajímali jsme se proto o to, zda v redakcích zpravodajství České televize, TV Nova a FTV Prima existují pravidla pro práci s jazykem a do jaké míry jsou pro redakční pracovníky závazná.

Redakce zpravodajství v České televizi

Komunikační, jazykové a etické normy jsou ve veřejnoprávních médiích obecně stanoveny v závazných kodexech, jakými jsou: Kodex České televize (dále Kodex ČT) a Kodex Českého rozhlasu, jejichž znění jsou přístupná na webových stránkách.¹ Kodex ČT z roku 2003 stanovuje pravidla jazykového projevu v článku 9. Ve zpravodajských a publicistických pořadech jsou moderátoři, reportéři a redaktori povinni užívat spisovný jazyk, výjimkou jsou doslovné citace výroků druhé osoby. Mluvčí by se měl „vyhýbat frázím, klišé nebo jiným

¹ Kodex České televize, cit. 2017-10-30. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/kodex-ct/preambule-a-vyklad-pojmu/>; Kodex Českého rozhlasu, cit. 2017-10-30. Dostupné z <http://www.rozhlas.cz/rada/legislativa/zprava/kodex-ceskeho-rozhlasu--789056>.

formám zplošťování obsahu“ a snažit se, aby nedocházelo k „stereotypnímu opakování výrazů“. Při sdělování informace nelze upřednostňovat „dobové populární výrazy či obraty na úkor přesnosti a věcnosti obsahu informace“. Přestože je dodržování kodexu závazné, nelze automaticky předpokládat, že se tak děje beze zbytku. Důležitou roli při vytváření a dodržování komunikačních norem mají autority. To jsou v mediálních organizacích vedoucí pracovníci, editoři, zkušenější kolegové, interní nebo externí poradci. Při řešení konkrétního komunikačního problému se mediální pracovníci zpravidla na normotvorné autority obracují, zejména na jazykové poradce se vzděláním v bohemistice.

Česká televize (dále ČT) se v Kodexu mimo jiné zavazuje k tomu, že si nechá dvakrát ročně zpracovat analýzu projevů profesionálních mluvčích od nezávislého jazykového pracoviště. Tím je od počátku, tj. od prvního pololetí roku 2006, Ústav pro jazyk český AV ČR. Analýzy jsou zveřejňovány na webových stránkách ČT.

Zpravodajové ČT mají k dispozici i redakční seznam nevhodných slov². Jedná se o soupis slov, která nemají uvedení pracovníci ve svých projevech používat. Zároveň je v případě některých položek uveden vhodný ekvivalent. Avšak doporučení, které vypracoval před deseti lety tehdejší šéfredaktor zpravodajství Michal Petrov, se v redakci v podstatě nevyužívá. Sami reportéři o redakčním seznamu nevhodných slov nemluví jako o zásadním dokumentu, ani současní vedoucí pracovníci mu nepřikládají zvláštní význam. Na ukázkou jsme vybrali několik položek ze seznamu:

- > místo slova *legislativa* užití výraz *zákony, předpisy*,
- > *peníze* místo *finance*,
- > *dost peněz* místo *dostatek prostředků*,
- > *silnice* místo *komunikace*,
- > *průhledný* místo *transparentní*,
- > *člověk* místo *osoba*,
- > *auto* místo *vozidlo*.

Redakce zpravodajství ČT využívá služby externích jazykových poradců, kteří mají vysokoškolské vzdělání v bohemistice. Pracovník redakce je povinen se na ně obrátit, pokud si není jistý při užití určitého výrazu. Kontrolu před vysláním provádí i vedoucí vydání jednotlivého zpravodajského či publicistického pořadu. Editoři ovšem nemusí mít vzdělání přímo v oboru český jazyk.

Jazykoví poradci spolu s editory se snaží, aby se moderátoři a reportéři vyjadřovali jednoznačnými neutrálními výrazy, rozpoznali novinářská klišé (*jednání se odehrálo za zavřenými dveřmi*) a aby užívali neotřelé výrazy. Upozorňují je na nevhodná spojení (*zeptat se na otázku - položit otázku*), dubletní tvary životných maskulin (*policisté - policisti, demokraté - demokrati, lidé - lidi* – pro zpravodajské texty je přípustná spisovná neutrální koncovka -é, koncovka -i je spisovná hovorová) – nebo na obdobně rozlišené fonologické varianty (*také - taky, dříve - dřív*).

Jazykoví poradci ve zpravodajství ČT dbají také na to, aby moderátoři a reportéři nahrazovali cizí slova vhodnými českými ekvivalenty. Pokud nelze cizí výraz nahradit českým, moderátoři ho vysvětlí – např. „*Vznikl start-up, tedy nová, rychle se rozvíjející společnost.*“ (Pravdová, 2017).

Redakce zpravodajství TV Nova

Komerční TV Nova se řídí Etickým kodexem redaktorů zpravodajských, politicko-publicistických a ostatních publicistických pořadů³, který zpracovala Asociace televizních organizací. V uvedeném textu není zmínka o pravidlech mluveného projevu. Dalším redakčním dokumentem je Kodex ochrany dětí a mladistvých

² Opatření ředitele zpravodajství České televize ze dne 23. 10. 2003, metodický pokyn pro redakční práci v redakci zpravodajství.

³ Etický kodex redaktorů zpravodajských, politicko-publicistických a ostatních publicistických pořadů, Asociace televizních organizací, 20. 1. 2009.

v televizním vysílání pořadů programu Nova⁴. V jeho textu je pouze zmínka o vulgarismech, které nesmějí zaznít v pořadech pro děti do šesti let. V ostatních programech se ve vysílání od 06:00 do 22:00 takové výrazy mohou objevit, musí ovšem zapadat do kontextu a nesmějí urážet. Totéž platí i pro rasistické nadávky.

Redakce zpravodajství FTV Prima

Stejně dokumenty jako TV Nova využívá i redakce zpravodajství FTV Prima. Vedení této komerční televize dbá na to, aby se moderátoři a reportéři vyhýbali úzce odborným a cizím výrazům a aby užívali spisovné hovorové výrazy. Podobně jako v ČT i ve zpravodajství FTV Prima existuje seznam zakázaných slov, který obsahuje i novinářská klišé. Seznam se průběžně doplňuje a cílem je eliminovat nadužívané výrazy a slovní spojení. Uvedeme několik příkladů:

- > řádil jako smyslů zbavený,
- > zůstaly jen oči pro pláč,
- > k nehodě došlo.

Jde zejména o snahu, aby se v jedné reportáži několikrát neopakovalo stejné slovo nebo sousloví. Editoři, kteří odpovídají za finální podobu zpráv, nabádají redaktory k tomu, aby si sami své texty upravovali.

Ve zpravodajství FTV Prima se objevují i jiné nedostatky: jde o tzv. módní slova (např. *kauza drahého másla*, donedávna to byl odborný termín právnický - ve významu věc, záležitost, případ, nebo *exkluzivní rozhovor*, který redakci poskytla zajímavá osobnost – ve skutečnosti jde o rozhovor výhradní, nikoli výjimečný). Často se vyskytují eufemismy, které mohou svou nejednoznačností porušit normu v oblasti zpravodajství (Jílek, Bednaříková, 2015). Jako příklad snižování objektivitu uvádíme doklady eufemismů, které v říjnu loňského roku zjistili ve vysílání zpravodajství Primy studenti Pedagogické fakulty UJEP oboru Čeština v médiích a ve veřejné sféře:

- > úprava cen (zdražení),
- > sociálně slabší rodiny (chudí),
- > poněkud nejasné zadávání veřejných zakázek.

Závěr

Komplexněji zpracovaná pravidla mluveného projevu pro moderátory, reportéry a redaktory s výraznější ambicí eliminovat ve zpravodajské praxi jazykové nedostatky včetně novinářských klišé mají ve zpravodajství ČT, tedy v médiu veřejné služby. Podobu mediálních komunikátů kontrolují po jazykové stránce bohemisticky vzdělaní jazykoví poradci. V redakcích komerčních televízí podobně komplexněji zpracované dokumenty nemají a o finální podobě textů po obsahové i jazykové stránce rozhodují editoři, obvykle nebohemisté. Kultivovanost vyjadřování televizních pracovníků tedy záleží do značné míry na jejich jazykovém povědomí a jazykovém citu.

⁴ Kodex ochrany dětí a mladistvých v televizním vysílání pořadů programu NOVA, 1. 5. 2005.

Literatura a prameny

ČECHOVÁ, M. *Život s češtinou*. Praha: Karolinum, 2017.

ČMEJRKOVÁ, S., HOFFMANNOVÁ, J. *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. Praha: Academia, 2011.

DANEŠ, F. *Kultura a struktura českého jazyka*. Praha: Karolinum, 2009.

CHLOUPEK, J. Publicistický styl jako pole jazykového vývoje. In: Havránek, B. (ed.) *Československé přednášky pro VIII. mezinárodní sjezd slavistů v Záhřebu. Lingvistika*. Praha: Academia, 1978, s. 35–41.

JÍLEK, V., BEDNAŘÍKOVÁ, B. *Jazykové prostředky s potenciálem porušit normu v oblasti mediálního zpravodajství*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2015.

KADERKA, P. *Sféra mluvené mediální komunikace*. In: HOFFMANNOVÁ, J. a kol. *Stylistika mluvené a psané češtiny*. Praha: Academia, 2016, s. 295–337.

ŠTĚPÁNÍK, S., VLČKOVÁ-MEJVALDOVÁ, J. *Cvičebnice výslovnosti češtiny nejen pro školní výuku*. Plzeň: Fraus, 2017 (v tisku).

ŠTĚPÁNÍK, S., ŠMEJKALOVÁ, M. *Průvodce začínajícího češtináře*, Praha: Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, 2016.

PALKOVÁ, Z. Zvuková podoba veřejných mluvených projevů z hlediska jazykové kultury. In: *Čeština doma a ve světě*. Praha: FF UK, roč. 16, 2008, s. 19–23.

PRAVDOVÁ, M. Čeština už není cool, cit. 2017-10-30. Dostupné z <https://www.novinky.cz/veda-skoly/448932-cestina-uz-neni-cool.html>.

OD FIKCE K HYPERFIKCI V NARATIVNÍ REPREZENTACI

Tomáš Suk

Summary

The aim of the study is to introduce the possibilities of a semiotically conceived theory of fictional worlds for exploring hypertext constructs, specifically digital games. Methodically it is based on the concept of Lubomír Doležel, one of the main representatives of this area. The use of his methodology for researching of hyperfictional artifacts to certain extent reconciles camps of receptive focused narratologists and representatives of game studies.

Schopnost mediálních forem reprezentovat fikční svět není nutné omezovat pouze na lineární díla, respektive je možné hovořit nejen o fikčních světech, ale v případě konkrétního typu narativních schémat také o světech reprezentovaných narativními hypertexty, tedy o světech hyperfikčních. Typem takovéto narativní reference je možnost nikoli jen rekonstruovat fikční svět, ale také objevovat jeho varianty skrze předem definované sémantické celky. Cílem této krátké studie je nastínit možnost pohlížet na hyperfikční konstrukt optikou sémioticky pojatých fikčních světů. Sémiotická východiska záměrně zdůrazňujeme, neboť jsou stěžejní pro celkový přístup k narativním artefaktům v této studii.

Teorii fikčních světů opanovaly v posledních minimálně dvou desetiletích (ne-li dříve) recepčně zaměřené přístupy vycházející z fenomenologických konceptů autorů jakými jsou např. Roman Ingarden, Wolfgang Iser či Maurice Merleau-Ponty. Základem této studie je oproti tomu uvažování o hyperfikčním světě v kontextu díla Lubomíra Doležela, který je znám svoji neústupnou a mnohokrát opakovanou premisou, že „aktem psaní vytváří autor text a tím konstruuje fikční svět; v aktu čtení čtenář zpracovává text a tak fikční svět rekonstruuje.“¹ Z hlediska tímto způsobem pojaté koncepce tedy recipient objevuje fikční svět prostřednictvím systému znaků, který je jakousi partiturou. Výsledkem uvedeného přístupu je, že fikční svět není výsledkem konstrukce recipienta, ale je rekonstrukcí textové reference.

S pojmy jako jsou fikce a hyperfikce je vhodné v českém kontextu zacházet obezřetně. Anglický termín fiction odkazuje k narativní próze, kdežto termín fikční je v českém literárněvědném prostředí spojován s fikčními světy, respektive s teoretickým konceptem vycházejícím z možných světů analytické filozofie (a lze jej chápat jako skutečně etablovaný termín). Oproti tomu výraz fiktivní nepojmáme v terminologickém smyslu a označujeme jím cokoli smyšleného či nereálného. Pojem hyperfiction / hyperfikce je pak v korelaci s pojmem fiction / fikce. Jde o narativní artefakt založený na hypertextu, tedy systému významových polí, které jsou spojeny uzly, jakými si rozcestími, jimiž recipient prochází a vybírá z nabízených možností průchod k dalším významovým polím.

Hypertext není pouze textem, ale jak zdůrazňuje Janet Murray, je „souborem dokumentů jakéhokoli druhu (obrázků, textů, grafů, tabulek, videí) vzájemně propojených pomocí odkazů.“² Výše uvedená teoretička, původně literární historička, užila formát hypertextu v odborné práci o ženách v období viktoriánském, neboť nebyla spokojená s lineárním charakterem klasické antologie, je jednou z reprezentantek skupiny teoretiků

¹ DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica: Fikce a možné světy*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2003.

² MURRAY, Janet H. *Hamlet on the Holodeck*. New York: The Free Press, 1998, s. 55; pozn.: citovaný text přeložil Tomáš Suk.

uvažujících o narativní konstrukci jakožto o výsledku aktu recepce. Původně literárněvědná profilace přivedla Janet Murray k uvažování o variantních celcích hypertextu jako o lexiích. Tento pojem do teorie literatury zavádí Roland Barthes ve svém díle *S/Z*. Od tohoto autora jej přejímá teoretik hypertextu George Landow a užívá jej pro označení textových bloků, které současně s elektronickými spojnicemi utvářejí hypertext.³ Nutno dodat, že pojem lexie v podání Rolanda Barthesa není sémiotickým polem hypertextu, ale „jakýsi pás možných významů (ovšem uspořádaných, stvrzených systematickou četbou) pod tokem diskurzu.“⁴ Řečeno jinými slovy, Barthes uvažuje o multiplicitách, významové pluralitě částí textu, jejichž rozsah není přesně definován. Jedná se o pohled sémiotický, avšak předznamenávající Barthesa postrukturalistu, který si uvědomuje nemožnost svázat text do schémat. Pokud bychom uvažovali o lexiích v rámci hypertextu, museli bychom je chápat v rámci jiných celků, než jsou sémiotická pole hypertextu, neboť se nejedná o celky totožné. Z tohoto důvodu také Murray uvažuje o lexiích jako o „jednotkách čtení“, čímž stvrzuje recepční přístup.

Hypertextový konstrukt však dává do rukou recipienta jen zdánlivou svobodu v rozhodování o cestě, kterou se může ubírat. Svoboda recipienta je dána charakterem samotného hypertextu. Na straně jedné je tvůrce hypertextového konstruktů, na straně druhé pak jeho uživatel. U hyperfikce je mnohdy její hodnota úměrně vysoká pocitu volnosti uživatele. Jisté je, že uzavřenost hypertextových konstruktů se výrazně liší, a to od nastavení základního schématu fungování, který má například World Wide Web, po výrazně determinující určení, která jsou vlastní většině počítačových adventur. Jestliže tedy internet jakožto hypertext má pouze základní schéma fungování a sémantická pole jsou libovolně přidávána a doplňována, determinovaná hypertextová struktura umožňuje pouze vybírat z příslušných cest a objevovat již předem dané obsahy. Determinovaná hypertextová struktura pak může být následně hyperfikčním artefaktem s potenciálem utvářet hyperfikční svět.

V kontextu sémioticky pojatých fikčních světů není důležitý akt recepce. Je lhostejné, že je něco čteno/pozorováno/hráno apod. Důležitější je naopak sémiotický konstrukt samotný, tedy v našem případě struktura narativního artefaktu. Je to právě ta rovina, která je recepčními teoretiky narativu a fikčních světů upozadována před výslednou kognitivní konstrukcí (viz např. Murray, Ryan), a s čímž se na konci devadesátých let nemohli smířit odborníci uvědomující si multiplacitu a simulativnost digitálních her. Do okruhu uvedených badatelů, kteří jsou obecně pojímáni jako ludologové, patří například Espen Aarseth, Gonzalo Frasca, Jesper Juul či Markku Eskelinen. V rámci pochopení významu termínu hyperfikce by bylo vhodné se obrátit k základním sémiotickým tezím, které reprezentuje například Umberto Eco výrokem, „že interpretace interpretem, která by měla charakterizovat znak, musí být chápána jako *možná* interpretace *možným* interpretem.“⁵

Nástup uvažování o hypertextu však byl ve znamení pozapomenutí sémiotických přístupů v teorii fikčních světů a jejich narativní reprezentace. To zároveň přicházelo v době, kdy pojetí zkoumání digitálních her vyžadovalo hlubší pochopení problematiky. Stav povědomí bychom mohli popsat Aarsethovými slovy: „Problém byl ten, že zatímco se zaměřovali [literární teoretici, pozn. Tomáš Suk] na to, co bylo čteno, já jsem se zabýval tím, z čeho je čteno.“⁶

Aarseth se vyhýbá recepčnímu pojetí, které říká, že text (včetně hypertextu) je vždy lineární, neboť jej nelze číst jiným způsobem. V případě tzv. klasických literárních textů lze uvažovat o kontinuálním čtení, a to bez možnosti jakýchkoli odboček (nikoli však bez přerušování a vynechání). Současně se nepředpokládá, že by čtenář musel vykonávat jiné akty než interpretační. Oproti tomu v případě hypertextu, byť literárního, musí čtenář vykonávat na křížovkách rozhodovací akty, které mají následně vliv na posun recepce vpřed.

³ LANDOW, George. *Hypertext: the convergence of contemporary critical theory and technology*. 3. vyd. Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1993.

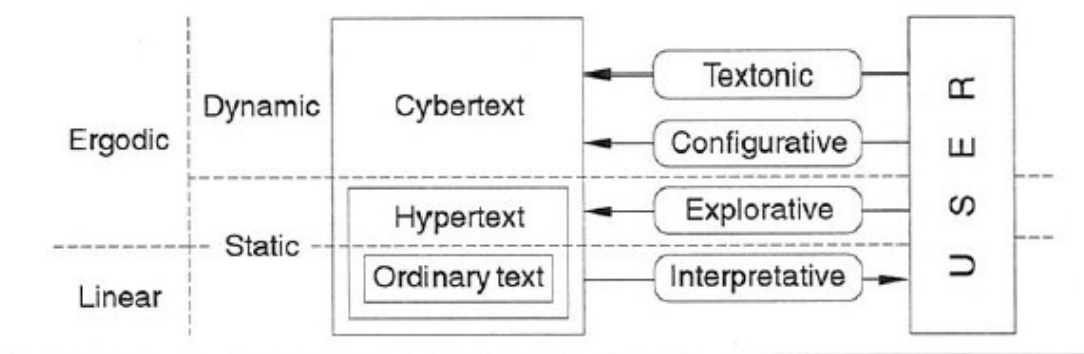
⁴ BARTHES, Roland. *S/Z*. Praha: Garamond, 2007, s. 27.

⁵ ECO, Umberto. *Teorie sémiotiky*. 2. vyd. Praha: Argo, 2009, s. 27.

⁶ AARSETH, Espen. *Cybertext: Perspectives on Ergodic Literature*. London: The Johns Hopkins University Press, 1997, s. 3; pozn.: citovaný text přeložil Tomáš Suk.

Tento typ literatury Aarseth nazývá ergodickou. Čtenář vykonává ergodické akty, které vyžadují jeho reálné vstupy, aby systém přinesl výstup. Ergodická literatura odpovídá našemu pojetí hyperfikce až na skutečnost, že nikoli celá ergodická literatura je hyperfikcí, neboť jako hyperfiktivní konstrukt zde označujeme jakýkoli narativní artefakt referující k fikčnímu světu, tedy například různé filmové experimenty s multiplicitou příběhu či také hry – digitální i klasické. Naopak jako ergodickou literaturu Espen Aarseth označuje různé textové multiplayerové hry typu Multi-User Dungeon, které v této studii za hyperfikci nepovažujeme, neboť typ daného kybertextu je simulací bez narativní struktury, respektive obsahuje pouze dílčí narativní celky. Rozdíl mezi ergodicitou a narativitou je v zásadě v tom, že již samotné sémantické celky mají předdefinovanou narativní strukturu.

Pro zřetelnější objasnění se podíváme na Aarsethův model komunikace s ergodickým artefaktem. Ten přisuzuje uživateli čtyři funkce, přičemž jedna jde směrem od artefaktu, zbylé tři pak vyžadují ze strany uživatele vstupy. Prostřednictvím těchto čtyř funkcí si zároveň můžeme ukázat hranici mezi hyperfiktivním artefaktem a simulačním konstruktem virtuality z pohledu sémiotiky.

Uživatelské funkce a jejich vztah k různým formám⁷

Interpretační funkce se vztahuje ke klasickému textu, jinými slovy řečeno, čtenář vykonává kognitivní operace tak, aby porozuměl předloženému kódu, přičemž kód samotný se nemění. Uvažujeme zde samozřejmě o textu narativním, i když z hlediska modelu je lhostejné, zda se jedná o román či text věčný. Explorativní (průzkumná) funkce předpokládá, že se uživatel v rámci větvení hypertextu na daných uzlech rozhoduje, na jaký sémantický celek se dále posune. Systém jako takový však ovlivnit nemůže. Tento princip funguje například u klasického uživatele Wikipedie, který není editorem. Předposlední funkce, tedy funkce konfigurační, předpokládá, že čtenář je schopný se sémiotickými celky pracovat organizačním způsobem.

Poslední případ – funkce textonická – vyžaduje pojetí obširnější. Aarseth uvažuje v případě kybertextu o struktuře, která se skládá z námi pojatých sémantických celků, jež nazývá textony. Výsledné možné kombinace textonů v rámci jednoho díla pak pojmenovává skriptony. Příkladem tak může být Aarsethem zmiňovaná básnická sbírka Raymonda Queneua *Sto tisíc miliard básní* (*Cent mille milliards de poemes*), která může mít 10^{14} výsledných skriptonů. V případě textonické funkce tak má uživatel možnost nejen celky organizovat, ale také je vytvářet, čímž se ovlivňuje počet skriptonů.

Předpokladem každého textu je výše popsána interpretační funkce. Jestliže narativní konstrukce je nelineární, tedy obsahuje variantní události, z kterých si uživatel vybírá, je vyžadována také funkce explorativní. Není důležité, zda s touto skutečností (možnou variantou) je uživatel seznámen, zda ji objeví, jako tomu bylo v případě *Kinoautomatu* Radúze Činčery, či mu může zůstat neznámá, jako je tomu v případě slavné scény s vraždou Morela ve hře *Mafia: The City of Lost Heaven*. Důležité je, že daná struktura variantnost obsahuje. O konfigurační funkci jde v případě, že uživatel může události uspořádat, což je příklad *Sto tisíc*

⁷ AARSETH, Espen. *Cybertext: Perspectives on Ergodic Literature*. London: The Johns Hopkins University Press, 1997, s. 64.

miliard básní, elektronického románu *Odpoledne (Afternoon)* Michaela Joyce či *Chazarského slovníku* Milorada Paviće. V rámci digitálních her pak můžeme uvažovat o velkých výpravných hrách typu serií *The Elder Scrolls* či *Zaklínač*. Hypertextová struktura je v daném případě nelineární, s mnohými odbočkami, možnostmi plnit úkoly v různých fázích hry. Zároveň dovoluje zvolit si způsob rozvíjení postavy, což má v určitých situacích determinující vliv na předdefinovaný výběr událostí, byť hlavní příběhová linie je dána. Tento princip je znám už od raných počátků role-playing game neboli RPG, kdy například ve čtvrté hře řady *Quest for Glory* s názvem *Shadows of Darkness* narativní struktura hry umožní postavě „přeručkovat“ lano v jeskyni natažené nad propastí jen v případě, pokud si hráč nevybral postavu mága, který naopak musí propast překonat levitací, neboť není tak fyzicky zdatný.

Funkce textonická je hranicí mezi narativní strukturou reprezentující narativní hyperfikční svět a simulativní strukturou utvářející konstrukt virtuálního světa. V případě, že vytváříme jednotky, například v multiplayerové hře textové celky, které jsou následně akceptovány systémem hry, a je na ně reagováno vstupem dalšího uživatele, ocitáme se za hranicí narace. Je to dáno tím, že recipovat naraci znamená „číst“ již napsané, determinované, neměnné, byť ve své četné variantnosti. Ve stejném smyslu je platné také přidávání významů, které jednoduše narativní artefakt neobsahuje. Tyto významy sice mohou utvářet kognitivní schémata kauzálně provázaných událostí, nejsou ovšem založeny na signifikaci a nejsou tedy součástí narativního artefaktu. Murray uvádí příklad takové narativity na genderové rozdílnosti kognitivních konstruktů při hraní budovatelské ekonomické strategie *SimCity*. Jestliže přítel uvedené autorky, povoláním herní designér, se při hraní zabýval urbanistickými specifickými a technikáliemi, jeho manželka, působící taktéž v oboru výpočetní techniky, vytvářela optimální město pro rodinné soužití a výchovu dětí: „Pro ženu to byl narativ, ve kterém malá představení a veselosti jejích spokojených obyvatel byly nezapomenutelné události.“⁸ Výsledný kognitivní konstrukt respondentky neutváří narativní celek, ale jedná se o pouhou nadinterpretaci, která je založena na stimulech (nikoli referenci). Jedná se o možné využití artefaktu, jistě právoplatné, ale výsledným produktem jsou kauzálně propojené myšlenkové obsahy, které nelze zaměňovat za události narativního hyperfikčního světa. Do jisté míry se jedná o simulaci, při které je využit artefakt jakožto inspirační zdroj, což je jeden z přístupů například Marie-Laure Ryan.⁹

Jednou z Doleželových premis je, že fikční světy můžeme pochopit pouze v opozici ke skutečnosti, aktualitě. Pokud užívá pojem *virtuální*, vztahuje se k neověřeným promluvám fikčních postav ze strany vypravěče. Ve vztahu k problematice studie je uvedené pojetí možno považovat za irelevantní.¹⁰ Pokud je nám známo, Doležel se nezabýval jinými než literárními konstrukty, a tedy simulaci nerefletoval, přičemž uznává výhradně textovou analýzu. Za textovou analýzou je schován čistě sémiotický konstrukt fikčního světa reprezentovaný narativním konstruktem, respektive texturou, tedy konkrétní textovou realizací narativu. Hranice mezi rekonstrukcí fikčního světa a tím, co bychom nazvali kognitivní simulací, se nachází na rovině intence. Právě díky této rovině textura nabývá smyslu. Zastánci linearitity mohou namítnout, že v tom případě intencionální obsah nemůže být utvořen, pokud hráč digitální hry projde pouze některými sémiotickými poli a ostatní mu zůstanou skryty. Ovšem tento přístup je stále součástí recepce, neboť smysl samotného díla je dán právě texturou, respektive v případě intermedialního hyperfikčního konstrukturu mediaturou. Skutečnost, že veškerá sémiotická pole nejsou uživatelem objevena, ještě neznamená, že mediatura negeneruje hyperfikční svět, neboť hyperfikční svět je v celé své šíři výsledkem reference.

Hyperfikční svět, stejně jako svět fikční, není přítomen implicitně, nemusí být objevován a už vůbec ne v celé své šíři. Jednoduše existuje pouze tím, že byl vytvořen hyperfikční narativní artefakt, což je velmi blízké vyjádření Aarsetha o nutnosti zabývat se tím, z čeho je čteno a nikoli co je čteno. V případě, že tímto způsobem přistoupíme k příběhovým konstrukcím v digitálních hrách, nebude poté nutné argumentovat pro či proti využití teorie narativu a fikčních světů, neboť tento přístup si nepřivlastňuje více, než co je schopen „pojmut“.

⁸ MURRAY, Janet H. *Hamlet on the Holodeck*. New York: The Free Press, 1998, s. 88; pozn.: citovaný text přeložil Tomáš Suk.

⁹ RYAN, Marie-Laure. *Narativ jako virtuální realita*. Praha: Nakladatelství Academia, Praha, 2015.

¹⁰ DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica: Fikce a možné světy*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2003, s. 153.

Zároveň se uvedené pojetí zbavuje toho, co Jesper Juul nazývá s odkazem na Thomase Pavela (i když ne zcela přesně) mýtocentrismem, tedy v Juulově pojetí snahou ze všeho vytvořit příběh.¹¹

Pokud si položíme otázku, proč v rámci diskuzí o chápání digitálních her jakožto narativního konstruktů generujícího fikční svět nebyl zohledněn model Lubomíra Doležela (a to i přes to, že se diskuzí výrazně účastnila Marie-Laure Ryan, Doleželovi blízká teoretička), můžeme zvažovat hypotézu, že minimálně jedna ze stran diskuze byla milně chápána. Označení „literární teoretici“, který zahrnuje oponenty ludologů, je příliš široký. I když ze strany game studies to byla pochopitelná generalizace, jednalo se spíše o recepční proud v naratologii, se kterým byla vedena debata. Ani jedna strana však neudělala krok k odkrytí také jiných možností pojetí předmětu zkoumání, než za kterými si právě stála. Naratologové sémioticky zaměřené koncepty nezmiňují, a pokud ano, transformují si je do své recepční teorie (viz lexie R. Barhese), zastánci game studies naopak pracují s termíny naratologie volně (viz například Jesper Juul¹² či Michael Nitsche¹³). Možnosti využití metod literární vědy, respektive teorie fikce pro zkoumání digitálních her však nejsou uzavřeny, stejně tak jako samotná naratologie a teorie fikčních světů. Domníváme se, že koncepce Lubomíra Doležela aplikovaná na výzkum digitálních her, by si zasloužila hlubší prozkoumání za účelem definování jejích možností, respektive za účelem redefinování sémioticky pojatých fikčních světů digitálních her. Nabízí se otázky vztahující se ke specifikům mediatury, variantnosti sémiotických polí a jejích vztahů, fungování intence apod., samozřejmě ruku v ruce s analytickými příklady. Je více než zřejmé, že hned za dveřmi máme metodiku zkoumání, která má potenciál překračovat mediální formy, aniž by upozaďovala potenciál hypertextových struktur.

Literatura

- BARTHES, Roland. *S/Z*. Praha: Garamond, 2007. 431 s. 2. ISBN 978-80-86955-73-5.
- BENDO VÁ, Helena. *Umění počítačových her*. Praha: NAMU, 2016. 354 s. ISBN 978-80-7331-421-7.
- DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica II: fikční světy postmoderní české prózy*. Praha: Karolinum, 2014. 190 s. ISBN 978-80-246-2661-1.
- DOLEŽEL, Lubomír. *Heterocosmica: fikce a možné světy*. Praha: Karolinum, 2003. 311 s. ISBN 80-246-0735-2.
- ECO, Umberto. *Teorie sémiotiky*. 2. vyd. Praha: Argo, 2009. 440 s. ISBN 978-80-257-0157-7.
- JUUL, Jesper. *Half-real: Video Games between Real Rules and Fictional Worlds*. Cambridge, London: The MIT Press, 2011. ISBN 978-0-262-10110-3.
- LANDOW, George. *Hypertext: the convergence of contemporary critical theory and technology*. 3. vyd., Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1993. 242 s. ISBN 0-8018-4280-8.
- MURRAY, Janet H. *Hamlet on the Holodeck*. New York: The Free Press, 1998. 324 s. ISBN 978-0-262-63187-7.
- NITSCHKE, Michael. *Video game spaces: image, play, and structure in 3D game worlds*. Cambridge: MIT Press, 2008. 305 s. ISBN: 9780262141017.
- Ryan, Marie-Laure a Jan-Noël Thon, eds. *Storyworlds across media: toward a media-conscious narratology*. London: University of Nebraska Press, 2014. 363 s. ISBN: 978-0-8032-4563-1.
- RYAN, Marie-Laure. *Avatars of story*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 2006. 275 s. ISBN 978-0-8166-4685-2.
- RYAN, Marie-Laure. *Narativ jako virtuální realita: imerze a interaktivita v literatuře a elektronických médiích*. Praha: Academia, 2015. 463 stran. ISBN 978-80-200-2507-4.

¹¹ JUUL, Jesper. *Half-Real. Video Games between Real Rules and Fictional Worlds*, 2011, s. 16.

¹² JUUL, Jesper. *Half-Real. Video Games between Real Rules and Fictional Worlds*, 2011.

¹³ NITSCHKE, Michael. *Video Game Spaces: Image, Play, and Structure in 3D Worlds*. Cambridge, Mass: MIT Press, 2008.

PÍSEMNÉ PROJEVY VĚZEŇKYŇ JAKO SOUČÁST PENITENCIÁRNÍ PÉČE VE VĚZNICI SVĚTLÁ NAD SÁZAVOU

Kristián Šujan

Summary

This text represents the results of a research which I am currently conducting in my dissertation. The goal is to analyze written expressions of female prisoners in the prison Světlá nad Sázavou. These prisoners are voluntarily attending the educational facility within this prison. The text is dealing with problematic from two specific points of view. Psychological profile and results of an educational intervention considering the analysis of written expressions and the usage of a prison slang. Content and language findings show, that writing is an important part of education in prisons. Written expressions cultivate personality of prisoners, improving their language skills and the ability to think.

V předložené studii jsou představeny průběžné dílčí výsledky výzkumné studie realizované v rámci zpracovávané dizertační práce. Jejím cílem je analýza jazykových jevů vyplývajících z písemných projevů klientek Věznice Světlá nad Sázavou (dále jako vězeňkyně), které se dobrovolně účastní edukační intervence zaměřené na rozvoj resocializačních kompetencí. Dalším cílem práce je sledování projevů sociálněpatologických jevů ve způsobu jazykového vyjadřování respondentek, respektive četnost výskytu lexémů z oblasti vězeňského slangu v písemných projevech a schopnost jednotlivé vybrané výrazy vymezit minimálně v rovině běžně mluveného jazyka.

Tento text se soustředí jednak na psychologický profil vězeňkyň, který pokládáme za fundamentální východisko pro možnosti jejich resocializace, a dále klade důraz na výsledky efektivity edukační intervence provedené autorem práce s ohledem na analýzu písemných projevů vězeňkyň. Získané informace jsou přínosné pro koncepci dalšího vzdělávání vězeňkyň v oblasti samostatného písemného projevu včetně tvůrčího psaní jako prostředku kultivace jejich osobnosti a zvyšování vyhlídek na úspěšnou resocializaci. Přinejmenším jsou pak vzdělávací a jiné aktivity v rámci Programu zacházení účinnou formou proti úplné prizonizaci vězeňkyň, tedy variantou zmírňující negativní dopady adaptace na vězeňský život a následné neschopnosti sociálně žít po opuštění věznice.

Psychologický profil vězeňkyň

Pro rozbor psychologického profilu vězeňkyň je velmi praktická Netíkova diferenciacce, podle níž je možné *kriminální subkulturu rozčlenit na socializovaný typ, neurotický typ, nesocializovaný typ, mentálně insuficientní typ, deviantně socializovaný typ a typ s masivní psychickou poruchou*.¹

U socializovaného typu má zpravidla spáchaný čin epizodickou povahu a nedochází k recidivě. Ženy mívají vybudované zázemí, pracovní dovednosti a návyky, jsou schopné návratu do společnosti bez větších problémů. V naprosté většině jde o *prvovězeňkyně*.²

Neurotický typ je charakteristický výskytem větších nebo menších neurotických poruch. Příznaky konkrétní neurózy bývají během uvěznění čtenější a mají vyšší intenzitu i latenci. Tyto neurotické poruchy

¹ FISCHER, S. – ŠKODA, J., *Sociální patologie. Analýza příčin a možností ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha 2009, s. 166 – 167.

² Tamtéž, s. 167.

ovlivňují do té míry jednání jednotlivců, až se může stát delikventním. Příčiny delikventního chování je tudíž možné spojovat s řešením intrapsychických konfliktů, jejichž přítomnost si jedinec v dané chvíli nemusí uvědomovat. *U těchto žen jsou záporné důsledky penitenciárního procesu nejrizikovější.*³

Nesocializovaný typ je možné z pohledu psychopatologie nazvat typem s poruchou osobnosti. V kriminální subkultuře mají tyto ženy velmi početné procentuální zastoupení. Nejobvyklejší je disociální porucha osobnosti. Pokusy o kladnou stimulaci, apelaci na morální hodnoty a pocity viny bývají naprosto neúčinné, protože slušnost a *dobrá vůle bývá těmito vězenkyněmi chápána jako slabost.*⁴

Mentálně insuficientní typ je příznačný tím, že do něho patří osoby s nižší úrovní rozumových schopností. Jde tu o ženy, jejichž kriminální činnost je v souladu s jejich rozumovými schopnostmi. Je tedy primitivní, jednoduchá a přímočará. Protože je možné počítat s primitivnější motivací a následnou snazší odhalitelností, toto jsou zřejmě příčiny *vyšší koncentrace těchto žen v zařízeních penitenciární péče.*⁵

Deviantně socializovaný typ pak představují osoby, které si sociální normy skupiny, kterou reprezentují, osvojily velmi dobře. *Tyto normy ale nejsou v harmonii s normami společnosti.*⁶

Typ s masivní psychickou poruchou zahrnuje osoby, které trpí v době činu, ale také v průběhu penitenciárního procesu nějakým z konkrétních syndromů psychických poruch a onemocnění (nejčastěji schizofrenie). Z pohledu delikventního chování jde většinou o násilné, brutálně provedené činy, jež mají nesrozumitelnou motivaci. Ovlivňování těchto osob je velice náročné, práce s nimi není prakticky možná. Tyto ženy patří hlavně do psychiatrické péče a *otázka jejich odpovědnosti za delikventní chování je diskutabilní.*⁷

Co se týká ženské kriminality, specifikem je charakter deliktu, kdy se angažovanost žen podstatně liší. Typicky ženským trestným činem je například vražda novorozeněte matkou. K dalším příznačným rysům kriminality žen je možné počítat poměrně *nízkou recidivu*⁸ a malou organizovanost žen v páchání trestní činnosti oproti mužům. *Ženy nejobvykleji páchají majetkovou trestnou činností, ale jsou opatrnější než muži a často vykonávají spíše funkci pomocnice.*⁹ Podle Statistické ročenky za rok 2016 bylo nejvíce trestných činů u žen (celkem 670) kvalifikováno jako krádež.¹⁰

S ohledem na trestné činy proti životu a zdraví se nejčastěji vězenkyně dopouštějí trestných činů vraždy a úmyslného spáchání těžké újmy na zdraví. Významným faktorem je emocionální podtext. S tím souvisí fakt, *že oběti většinou patří k blízkému okruhu pachatele, kdy hlavním motivem je dlouhodobý konflikt, jenž je způsobený špatným zacházením nebo ponižováním ze strany budoucí oběti.*¹¹

Jestliže se některé ženy dopouštějí určité trestní činnosti opakovaně, většinou jde o různorodou trestnou činnost. Většina z nich se podrobuje trestu v délce trvání od devíti měsíců do jednoho roku. Nejpočetnější zastoupení má skupina delikventek mezi 30–40 lety. Poté následuje věková kategorie 40–50 let. Podíl mladistvých žen je naopak minimální.¹²

³ Tamtéž, s. 168.

⁴ FISCHER, S. – ŠKODA, J., op. cit., s. 169.

⁵ Tamtéž, s. 170.

⁶ Tamtéž.

⁷ Tamtéž, s. 171.

⁸ VÁLKOVÁ, J., *Kriminalita žen*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci 1993, s. 24 – 25.

⁹ Tamtéž, s. 24 – 25.

¹⁰ MĀSIAROVÁ, L., *Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky za rok 2016*. Dostupné na: <http://vscr.demicko.cz/wp-content/uploads/2017/06/Statistick%C3%A1-ro%C4%8Denka-2016.pdf>.

¹¹ BARTŮŇKOVÁ, E., *Problematika osobnosti pachatele v kriminologii*. Diplomová práce. Vedoucí diplomové práce doc. JUDr. Josef Zapletal, CSc. Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, Praha 2008. Dostupné na: file:///C:/Users/Rooster/Downloads/DPTX_2008_1_11220_HS9999_33933_0_66972.pdf, s. 58.

¹² MĀSIAROVÁ, L., *Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky za rok 2015*. Dostupné na: <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2017/06/Statistick%C3%A1-ro%C4%8Denka-2015.pdf>. Přesná čísla za rok 2015 viz Příloha - Věkové složení odsouzených.

Možnosti práce s delikventkami

Je zřejmé, že ženy, které jsou umístěny ve vězení, disponují odlišnými potřebami než muži. Řadíme sem potřebu vzdělávat se, potřebu volnočasových aktivit, potřebu matky mít u sebe dítě a potřebu pracovat. Pracovní aktivity jsou důležitou součástí postupné transformace a socializace vězenkyně.

K tomu, aby odsouzené trávily svůj čas ve vězení co nejefektivněji, slouží tzv. Program zacházení zahrnující penzum činností a aktivit. Termínem zacházení s odsouzenými se rozumí veškerá činnost, jež je realizována s odsouzenými ve vězeňských zařízeních za tím cílem, aby byl naplněn účel výkonu trestu odnětí svobody a současně nedošlo ke zhoršení tělesného i duševního stavu jejich osobnosti.

Programy zacházení se sestávají z několika složek, přičemž kromě výše zmiňované pracovní aktivity je možné zmínit i vzdělávací aktivity, speciálně výchovné aktivity, zájmové aktivity i oblast utváření vnějších vztahů.¹³ Do této oblasti patří i tzv. extramurální aktivity, probíhající mimo brány věznice. Odsouzeným jsou všechny tyto prostředky penitenciární péče nabídnuty a ony samy si dobrovolně zvolí, zda a o jaký typ mají zájem.

Při stanovení Programu zacházení je dodržováno hned několik zásad, a to především *individuální přístup, motivace, přiměřenost, komplexnost, zpětná vazba, cílevědomost, systematickosti, soustavnost a perspektivnost*.¹⁴

Typ věznice a formy vzdělávání

Věznice Světlá nad Sázavou (VSnS) je zařazena do kategorie věznic s ostrahou. Svůj trest zde k 25. září 2017 vykonávalo celkem 865 vězeňkyň odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody především v kategoriích ostraha, dozor a mladiství, rovněž zvýšená ostraha a dohled. VSnS disponuje též jako jediné zařízení svého druhu v České republice specializovaným oddělením pro matky s dětmi od 1 do 3 let. Toto specifické oddělení se vyznačuje téměř nulovou recidivou vězeňkyň.

Věznice poskytuje množství nástrojů s významným penitenciárním dosahem zahrnutých do Programu zacházení, v němž se vedle pracovních, terapeutických, volnočasových a extramurálních aktivit uplatňují i aktivity vzdělávací. Ty zajišťuje Školské a vzdělávací středisko (ŠVS), které je jako externí pracoviště od roku 2008 součástí pražského Středního odborného učiliště Na Veselí 51.

Vězeňkyně studují na vlastní žádost a vybrat si mohou z několika oborů. Aktuálně ŠVS nabízí dvouleté učební obory Šití prádla a Provozní služby, oba pro 16 žákyn v každém ročníku. Český jazyk je zde vyučován 2 hodiny týdně. Po absolvování získají žákyně výuční list. ŠVS zajišťuje také kurz Základní škola, který zahrnuje pět hodin českého jazyka týdně. Primárně je určený pro osoby lehce duševně insuficientní (například pro absolventky praktických škol). Týdenní dotaci dvou hodin českého jazyka obsahuje také kurz Český jazyk pro cizince. Mimo ŠVS rovněž mohou odsouzené ženy získat výuční list v učebním oboru kuchař – číšník v rámci spolupráce VSnS se Střední školou obchodu a služeb Jihlava.

Na základě praktické stáže přímo ve Věznici Světlá nad Sázavou jsme získali podrobné tematické plány zmíněných oborů a kurzů. Český jazyk je součástí edukačního procesu v prvním ročníku oborů. Probírané učivo zahrnuje úvod do teorie jazyka, gramatiku, slohovou přípravu zaměřenou na úřední korespondenci, tvorbu životopisu a práci s textem a informacemi. Tematické plány druhého ročníku oborů obsahují učivo literatury. Kurz Základní škola zahrnuje elementární základy českého jazyka zaměřené na pochopení významu termínů jako písmeno, slabika, slovo, věta, pořádek vět v textu, psaní *i* a *y* nebo slovní druhy. Obdobně tematicky sestavený je i kurz Český jazyk pro cizince, který navíc klade důraz na slovní zásobu a konverzaci.

¹³ SOCHŮREK, J., *Úvod do penologie*. Liberec: Technická univerzita v Liberci 2007, s. 46.

¹⁴ RASZKOVÁ, T. – HOFERKOVÁ, S., *Kapitoly z penologie I.*, Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové 2014, s. 16.

Písemné práce

Vzorkem pro prvotní výzkumné šetření, které v prosinci roku 2016 proběhlo ve Věznici Světlá nad Sázavou, se staly písemné projevy zákyň oborů Provozní služby a Šití prádla. Shromážděný materiál je původní a unikátní. Část z analyzovaných materiálů jsme obdrželi přímo od pedagogů ze Školského vzdělávacího střediska Světlá nad Sázavou, případně od vedení věznice, další desítky písemných materiálů vznikaly během edukačního procesu, který jsme během výuky českého jazyka osobně vedli. Dále je nutno uvést, že získané písemné projevy jsou z důvodu ochrany osobních údajů anonymizované. Nelze tedy zjistit osobní anamnézu autorek jednotlivých písemných projevů, a spolu s tím tak ani stupeň dosaženého vzdělání či zdravotní a jiný posudek dotyčných. Rozdělit lze ovšem jednotlivé útvary, které vězeňkyně věznice tvořily, a zároveň i nastínit motivaci pro jejich tvorbu.

Na základě výzkumného vzorku lze vymežit slohové a jiné písemné útvary, jež se v souboru projevů objevily. Materiály získané od pedagogů či vedení věznice obsahují úvahy s filosofickým tématem (celkem 37 exemplářů), dále dopisy vězeňkyň adresované řediteli/ředitelce věznice (21), následované filmovými recenzemi (13) a osobními dopisy rodině (4). V průběhu naší edukační intervence bylo dále získáno 5 úvah na téma *'Jak bych trávila den mimo věznici'* a celkem 27 pracovních listů zaměřených na vězeňský slang.

Ve filosofických úvahách a dopisech jsou z jazykového hlediska častá deminutiva jako *miminko*, *zlatíčko* či *miláček*, rovněž i nespisovné a expresivní výrazy typu *matka feťačka* nebo *fotr kriminálník*. Kriminální argot, specifické výrazivo užívané a vytvářené vězni, tedy osobami nacházejícími se ve výkonu trestu odnětí svobody, případně ve výkonu vazby¹⁵, se v dopisech ani v úvahách nevyskytoval. Korektivní působení při zadávání úkolu ze strany pedagoga nebylo během hospitací zjištěno.

Kriminální argot se nevyskytoval ani v úvahách na téma *'Můj den na svobodě'*, jejichž tvorba byla součástí pracovního listu jako úkol číslo 2. V úkolu č. 1 měly vězeňkyně vysvětlit význam nejčastějších slov z vězeňského argotu. Prokázalo se tak, že přestože významy argotu vězeňkyně znají a v mluvě i při hodině kompatibilně přechází z jedné mluvené formy do druhé, v písemném projevu vězeňský argot nevyužívají. Jednou z výrazných tendencí byla také komplikovanost vysvětlování významu některých slov z vězeňského argotu ze strany vězeňkyň směrem k pedagogovi. Zatímco tvorba argotu jakožto specifického výraziva vězeňkyním problém nedělala a k jednomu bezpříznakovému slovu dokázaly uvést například i škálu odpovídajících výrazů (např. dozorce: *bengo*, *šingálo*, *bachař*, *šanglo*, *hvězdná pěchota*, *šmoula*), v opačném procesu tvorby měly problém nalézt odpovídající výraz, natož například dvě nebo tři další synonyma.

Téměř 90 % všech analyzovaných textů obsahovalo gramatické i pravopisné defekty zapříčiněné u některých vězeňkyň kromě nízké úrovně vzdělanosti pravděpodobně též dysortografií. Zmíněné defekty se projevovaly v rozlišování dlouhých a krátkých samohlásek, rozlišování slabik *dy x di*, *ty x ti*, *ny x ni*, sykavek či přidáváním a vynecháváním písmen. Z obecně českých jevů jsou tu nejvýraznější prvky hláskové a tvaroslovné. Tvary s *ej* proti spisovnému /í/ a s /i/ proti *é* uplatňují vězeňkyně téměř systematicky. V časování sloves převažuje v kondicionálu pomocného slovesa obecně český tvar *bysme* místo *bychom*. Časté je užití řečnické otázky (často spojené i s odpovědí), viz: *Proč já nikdy nepocítím to, co lidé kolem mě? A to je láska rodiny*.

Svébytný soubor písemných projevů tvoří dopisy ředitelce, explicitně stížnosti a žádosti. V praxi se tady prokazuje teoretická definice M. Čechové, že jde o *běžné útvary administrativního stylu, jež zpracovávají i lidé méně zkušení*.¹⁶ Texty se vyznačují nekohezností, gramatickými chybami i cílenou manipulativností (např. *Mám dítě, přeložte mě do jiné věznice, nebo si něco udělám*). V textech jsou ovšem zjevné jisté dovednosti autorek, a to získané buď v hodinách českého jazyka, případně prostřednictvím rady od speciálního pedagoga. Důkazem svědčícím o určité znalosti zásad psaní žádosti či stížnosti je oslovení na začátku daného útvaru, které bylo součástí všech analyzovaných 21 žádostí a stížností. Převládala forma „Vážená paní

¹⁵ HÁLA, J., Jak mluví čeští vězni. *České vězeňství* 2002, č. 4 (příloha).

¹⁶ ČECHOVÁ, M. – KRČMOVÁ, M. – MINÁŘOVÁ, E., *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny 2008, s. 240.

ředitelko“, případně „Žádám vás, paní ředitelko“. Podle Statistické ročenky za rok 2016¹⁷ bylo ve vězeňských zařízeních v České republice podáno 1474 stížností, z toho 152 stížností podaly ženy. Z celkového počtu bylo 1406 stížností nedůvodných.

Obsahová a jazyková zjištění reflektují, že psaní poskytuje vězeňkyním nejen smysluplné trávení času ve výkonu trestu, ale také jim pomáhá ke stimulaci v dennodenním stereotypním prostředí. Vzdělávání odsouzených žen je pak obecně důležitou součástí Programu zacházení a může se vhodně doplňovat se zařazením do zaměstnání. Nezanedbatelná je i preventivní stránka vzdělávání a zvýšení pravděpodobnosti reintegrace delikventních jedinců do společnosti po ukončení výkonu trestu. Písemné projevy vedle všech uvedených funkcí kultivují osobnosti vězeňkyň, tříbí jejich myšlení, vyjadřovací schopnosti a schopnost komponovat vlastní text a obsahují i aspekt potenciální využitelnosti v případě ukončení výkonu trestu a návratu do společnosti.

Literatura

- BARTUŇKOVÁ, E., *Problematika osobnosti pachatele v kriminologii*. Diplomová práce. Vedoucí diplomové práce doc. JUDr. Josef Zapletal, CSc. Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, Praha 2008.
- ČECHOVÁ, M. – KRČMOVÁ, M. – MINÁŘOVÁ, E., *Současná stylistika*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny 2008.
- FISCHER, S. – ŠKODA, J., *Sociální patologie. Analýza příčin a možností ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada 2009.
- HÁLA, J., Jak mluví čeští vězni. *České vězeňství* 2002, č. 4 (příloha).
- MÄSIAROVÁ, L., *Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky za rok 2015*. Dostupné na: <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2017/06/Statistick%C3%A1-ro%C4%8Denka-2015.pdf>
- MÄSIAROVÁ, L., *Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky za rok 2016*. Dostupné na: <http://vscr.demicko.cz/wp-content/uploads/2017/06/Statistick%C3%A1-ro%C4%8Denka-2016.pdf>
- RASZKOVÁ, T. – HOFERKOVÁ, S., *Kapitoly z penologie I.*, Hradec Králové: Univerzita Hradec Králové 2014.
- SOCHŮREK, J., *Úvod do penologie*. Liberec: Technická univerzita v Liberci 2007.
- VÁLKOVÁ, J., *Kriminalita žen*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci 1993.

¹⁷ MÄSIAROVÁ, L., *Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky za rok 2016*. Dostupné na: <http://vscr.demicko.cz/wp-content/uploads/2017/06/Statistick%C3%A1-ro%C4%8Denka-2016.pdf>